

KIRSAL MİRASIN İZİNDE

ÇEKÜL KIRSAL MİRAS PROGRAMI

Künye

Araştırma ekibi ve metinler:

Ahmet Onur Altun
Alp Arısoy
Hüma Sivuran
Uğur Erkal
Zehra Güngördü

Değerli katkılarından dolayı;

Prof.Dr. Aliye Ahu Akgün, Bingül Alış, DOĞAKA, Eray Parlakkaya, Esra Karataş, Ethem Kılıç, Evren Çöp, Füsün Durna, Hadi Yurdakul, Hüseyin Gazi Arayıcı, Kamber Durna, Mehmet Taşdiken, Mehmet Saydam, Mehmet Yılmaz, Mesut Kavas, Mete Apaydın, Metin Keskin, Nervin Pervan, Orhan Üstündağ, Tolga Özgüven, Tuncay Çağdaş'a

Teşekkür ederiz.

Ekrem Tur Sk. No:8
Beyoğlu/ İstanbul

www.cekulvakfi.org.tr

ISBN: 978-605-06615-2-1

Mayıs 2020
©ÇEKÜL Vakfı

İçindekiler

11.....	1-GİRİŞ
12.....	1.1. Kentlerin Kültür Odaklı Dönüşümü
14.....	1.2. Kırsalın Kültür Odaklı Dönüşümü
17.....	1.3. Araştırma Yöntemi
23.....	2-KIRSALDA DEĞİŞİM
24.....	2.1. Değişen Üretim ve Tüketim Biçimleri
30.....	2.2. Turizm ve Servis Sektörlerinin Gelişimi
39.....	2.3. Köy ve Kent Arasında Nüfus Akışı
44.....	2.4. Kentin Uzantısı Olarak Kır
49.....	3-KIRSALDA KORUMA
50.....	3.1. Kırsalda Koruma Sorunları
53.....	3.2. Kırsalda Koruma Biçimleri
70.....	4- YAŞAYAN KÖYLER
74.....	4.1. Mekân Aidiyetinin Korunması
78.....	4.2. İşbirliklerini Geliştirmek
82.....	4.3. Aşağıdan Yukarıya Ekonomi
85.....	SONUÇ

Vaka Örnekleri

Rapor içinde, ele alınan başlıkları destekleyecek vaka örnekleri sunulmuştur. Bu vakalar saha çalışması içinde incelenen köylerden konu başlıklarına emsal oluşturabilecekler arasından seçilmiştir.

- 25..... **ERİKLİ**/Üretim ve Korumanın Doğrudan İlişkisi
26..... **MERZİFON KÖYLERİ**/Üretim Kooperatifleri ve Kırsal Kalkınma
29..... **SAKLISU**/E-ticarete Dayalı Yeni Üretim Modelleri
32..... **HIDIRBEY, TAMZARA, HIRKA, BEYKÖY**/Mesire Yeri Olarak Köy
35..... **GÜVENÇ**/Bölgesel İnanç Merkezleri
36..... **ÇUKURBAĞ, KOCABEY**/Doğa Turizmi ve Kırsal Ekonomi
38..... **GÖKYURT (KİLİSTRA)**/Arkeolojik Alanlar ve Kırsal Yaşam
40..... **ÇAMDİBİ**/Kentın Banliyösü Köyler
41..... **SERHAT**/Kentten Köye Genç Göçü
43..... **ONAR**/Genç Girişimcilerin Kırsal Yaşama Katkısı
54..... **SIRAKONAK(PEGİR),APÇAĞA**/Bellek Merkezi Olarak Köy
57..... **OCAK**/İnanca Dayalı Bellek Merkezi
59..... **ŞENKÖY**/Turizm Seti Olarak Korunan Köyler
60..... **MİSİ**/Turizm ve Sosyal Kalkınma
63..... **ADATEPE**/Kırsal Soylulaşma
76..... **TOKAÇLI**/Mekân Aidiyetinin Yüksek Olması
77..... **SÜLEYMANLI (ZEYTUN)**/Mekân Aidiyetinin Düşük Olması
79..... **BASAK**/Hemşehri İşbirliği
81..... **VAKIFLI**/İşbirlikleriyle Yaşayan Köy

Alt Başlıklar

Raporda, farklı bir başlık altında değerlendirilmesi gereken üç özel konu, alt başlıklar altında sunulmuştur. Bunlar koruma sorun ve uygulamalarına yönelik özel durum oluşturduğu saptanan ve diğer vakalardan farklı ele alınması gerektiği düşünülen alt başlıklardır.

- 46..... **Büyükşehir Yasasının Kırsala Etkisi**
64..... **Terk Edilmiş Köylerin Durumu**
66..... **Sanat Köyleri**

1

Kemaliye, Apçağa Köyünden
kapı detayı

1. Giriş

Kentlerdeki tarihi mirasımız kadar, kentin dışındaki doğal alanlar ve kırsal mirasın korunmasını da temel hedeflerinden biri haline getiren ÇEKÜL Vakfı, "Köyler Yaşamalıdır" sloganı ile kırsal köhneleşme sürecini tersine çevirecek yaklaşım ve uygulamaları kurduğu günden bu yana desteklemektedir. Kırsal mirasın korunması ve köylerin yaşatılması TKB yaklaşım ve uygulamaları içinde de önemli başlıklardan biri. Ülkemizde kentsel alanlarda daha yaygın bir uygulama deneyimine ve bu uygulamaları destekleyecek koruma kapasitesine sahipken kırsal koruma konusunda sorunları anlamaya yönelik çalışmaların çok kısıtlı olduğunu görmekteyiz. Kırsal mirasın korunmasına yönelik, bilgiye dayanmayan model ve politikaların ne yazık ki bir ayağı aksak kalacaktır.

ÇEKÜL Kırsal Miras Programı, günümüzde köylerin kültür politikaları perspektifinden bir panoramasını çizerek, gelecekte sürdürülebilir modellerin gelişimi için gerekli bilgiyi sağlamayı ümit etmekte. Bu açıdan program, doğru temellere dayalı politikaların gelişmesi ve kırsal korumanın sürekliliği için bir analiz çalışması olarak ele alınmıştır. Bu değerlendirme raporu ile sonuçlarını sunduğumuz çalışma, bir model, yöntem, yaklaşım önerisi değil; ülkemizde kırsal yaşam alanlarının koruma eksenindeki durumuna yönelik objektif bir saha okumasıdır.

Hızla değişen dünyamızda kırsal yerleşimlerin giderek küçüldüğüne, kırsal yaşam biçiminin kaybolduğuna tanık oluyoruz. Bugün sadece ülkemizde değil tüm dünyada kentli nüfus giderek artarken kırsal nüfus dramatik biçimde azalmakta. "Köyler Yaşamalıdır" sloganını savunurken diğer yandan da "Geleceğin dünyasında köyler gerçekten yaşayabilecek mi?" sorusu da akıllara geliyor. Kırsal koruma ve kırsaldaki koruma sorunlarını daha iyi anlayabilmemiz için, belki öncelikle değişen dünya düzeni içinde kırın nasıl yer aldığını, değişimin neresinde durduğunu ortaya koymamız gerekiyor.

Bu ilk bölümde öncelikle dünyada kültür politikaları ekseninde yaşanan değişimin kırsal alanlar üzerinden yeniden okunması ve bu doğrultuda araştırmanın çerçevesinin çizilmesi amaçlanmıştır.

1.1 - Kentlerin Kültür Odaklı Dönüşümü

Kentler ve kent politikaları geçtiğimiz 50 yıllık süreçte önemli bir dönüşüm geçirdi. 20. yüzyılın büyük bölümünde kentlerin gelişiminin ağırlıklı oranda sanayi üretimiyle bağlantılı olduğu kabul edilebilir. Bu dönemde kent ekonomileri sanayi üretimiyle; kentlerin kurgusuysa bu üretimin gereksinimleriyle şekillenmekteydi. Üretim alanlarının, lojistik merkezlerin ve ulaşım bağlantılarının en verimli biçimde planlanması modern kentin mekânsal önceliklerinin başında geliyordu. Bu yaklaşımla sanayi üretimine göre planlanan kentler de tıpkı fabrikalar gibi, bir makine verimliliğiyle çalışacak şekilde tasarlanmalıydı.

Ancak 1970'lerle başlayan süreçte hem dünya ekonomilerinin hem de buna bağlı kentsel yaşam biçimlerimizin yavaş yavaş değiştiğine/dönüştüğüne tanık oluyorduk. Küreselleşen dünyada sanayi üretimi belirli bölgelerde toplanırken büyük metropollerin eşya değil, bilgi üreten merkezlere dönüştüğünü; mekânsal ihtiyaçlarının da bu yeni üretime uygun bir biçimde evrildiğini görüyoruz. Genellikle "sanayisizleşme" olarak adlandırılan bu süreçte, kent mekânının niteliği ve değerini şekillendiren göstergeler önemli ölçüde değişti.

Sanayisizleşmeyle birlikte, özellikle '80'li yıllardan sonra kentsel mekânın da bu yeni ekonomiyle "yeniden" üretildiğini görüyoruz ki bu "yeniden üretim" tüm dünyada kentlerin mekânsal organizasyonunu, işlevlerini, sosyal yapılarını ve yönetim biçimlerini radikal biçimde etki-

ledi. Kent mekânının söz konusu dönüşümünde temel etken, sanayi üretiminin yerine geçen kültür ve bilginin üretimi olduğundan, süreci çok genel bir ifadeyle "kültür odaklı dönüşüm" olarak isimlendirebiliriz.

Kültür odaklı dönüşüm sürecinde yerel yönetimler artık kentlerin gelişim politikalarında daha aktif aktörler haline geldi. Küresel sistemde artık kentler birbirleriyle rekabet içinde ve kentin rekabet gücünü artıracak uygulamalar yerel yönetimlerin inisiyatifiyle hayata geçiriliyor. Bilgi ve kültür üretimine yönelik bir ekonominin gelişmesiyle, bu ekonominin üreticisi durumundaki kentli sınıf ve topluluklar da değişti. Kentlerde bu topluluk ve sınıfların tüketim alışkanlıklarına hitap eden sektörler gelişti. Günümüzde koruma politikalarının bu dönüşümle doğrudan bağlantılı olduğu kabul edilebilir. Geçmişte sanayi üretimiyle yarışan kentler, artık küresel ekonomi içinde özgün kimlikleri ve kültürel değerleriyle farklılık yaratabilmekte. Bilişim ve yaratıcı sektörlerin, turizmin, servis sektörlerinin kent ekonomilerine yön verdiği dünyamızda; kentlerin gelişimi, bu sektörleri çekecek özgün, yaşanabilir, mekânsal kalitesi yüksek alanlar yaratmasıyla ölçülmekte.

Sanayi üretimi sonrası çöküntü alanı haline gelen fabrika ve limanlar, geleneksel kent merkezleri, eski mahalleler, bu süreçte kültür üretiminin ve tüketiminin gerçekleştiği mekânlara dönüşmekte. Dünyanın her tarafında eski fabrikala-

rın kültür merkezlerine, büyük limanların rekreasyon alanlarına, atölyelerin müzeye dönüştürülerek yeniden işlevlendirildiğine tanık oluyoruz. Geçmişte “kaderine terk edilmiş” tarihi mahalleler, çarşılar, dokular ise kentlerin özgün kimliğini yansıtacak, turizm ve servis faaliyetlerini destekleyecek şekilde yeniden canlanıyor. Kentler düzenledikleri etkinlikler, kültür ve sanata aktardıkları kaynaklarla yaratıcı sınıfları kendilerine çekmeye çalışıyor.

Küreselleşen dünyada yerel kimlikler bir yandan silinirken, küresel koşullar altında yerelin yeniden anlam bulduğunu da görüyoruz. Yerelin yeni anlamını oluşturan ekonomik ve sosyal sebepler, koruma politikalarımızı da şekillendiriyor. Ekonomik olarak küresel ölçekte rekabet içindeki şehirler, yerel değerleriyle fark yaratmaya çalışıyor. Tüm dünyada; aynı markaların olduğu alışveriş merkezlerinin, aynı mimarların elinden çıkmış binaların olduğu kentler, kendilerini yerel kimliklerini gösterecekleri projelerle farklılaştırabiliyor ancak. Sosyal olarak küresel bir toplumun parçası haline gelen kentliler, kendilerini bireysel anlamda farklılaştırmak, toplum içindeki varlıklarını anlamlandırmak için yeni kolektif kimlikler inşa ediyor. Toplum içinde bir topluluğun, küreselin içinde yerel bir kolektif kimliğin parçası olma çabamız, tüketim tercihlerimizi; tüketim tercihlerimiz ise kentleşme modellerimizi etkiliyor. Bu bakımdan kültürel dönüşüm sürecinde “koruma”, kentsel gelişimin anahtarlarından biri haline geldi.

Türkiye’de de, hem İstanbul gibi büyük metropollerde hem de Anadolu’nun orta ve küçük ölçekli kentlerinde, kültür odaklı dönüşümün etkisini görüyoruz. TKB içinde de bugüne kadar tartışılan, desteklenen ve uygulanan yaklaşımlarda bu dönüşümün izlerine tanık oluyoruz. Geçmişte zanaata dayalı üretim yapan çarşıların bugün butik üretimler ve servislerle turizme yönelik yeniden canlandığını; sokak sağlıklaştırma projeleriyle kentin özgün kimliğini yansıtan mekânların oluşturulmaya

---

Kentlerin etken üretim biçiminin sanayi üretiminden kültür ve bilginin üretimine değişmesi sürecini genel bir ifadeyle “kültür odaklı dönüşüm” olarak isimlendiriyoruz. Korumanın kent politikaları içindeki öneminin artması bu dönüşümle doğrudan ilintili.

çalışıldığını; müze, sanat etkinliği, eğitim gibi yeniden işlevlendirme programlarıyla kültürel gelişimi destekleyecek merkezlerin restorasyonların belediyelerin bayrak projeleri haline geldiğini görüyoruz.

Özellikle son 30 yıldır, “kent kimliğinin” kentleşme pratiği içinde de, giderek artan oranda temel bir tartışma konusu haline geldiğine tanık olduk. Bugün Türkiye’nin en uzak köşesi bile uçakla hafta sonu tatili yapılabilecek uzak-

lıkta. Anadolu kentleri, yerel özgünlükleri barındıran servis sektörlerine dayalı geniş bir ekonomik etkinlik alanına imkân tanıyor. Bu bakımdan küresel ölçekte kentlerin birbirleriyle rekabetinin benzerini, Anadolu'da da görmekteyiz. Söz konusu ekonomik etkinlikten faydalanmak isteyen kentler; yerel lezzetleri, tarihi dokuları, geleneksel kültürleriyle farklı, yaşanır, cazip mekânlar olarak öne çıkmak için yarışıyor.

Korumanın kentleşme dinamikleri içinde giderek daha etkin bir başlık haline gelmesi de bu bakımdan bir tesadüf değil. Geçmişte çeperdeki fabrikalarıyla gelişen Anadolu kentleri, bugün, canlandırılmış tarihi dokularıyla istihdam alanı açıyor.

1.2 - Kırsalın Kültür Odaklı Dönüşümü

Kültür odaklı dönüşüm kırsal alanları da benzer şekilde etkilemekte midir? Dünyada ve Türkiye'deki ekonomik değişim, kuşkusuz ki kentleri olduğu kadar kırsal alanları da dönüştürüyor. Kent merkezlerindeki tarihi miras alanlarının köhneleştiği döneme paralel olarak, köylerde de nüfus azalıyor, kırsal üretim faaliyetleri yavaşlıyor, köy yaşantısı büyük merkezlere doğru kayıyor. Köyden kente göç ve köylerde nüfusun azalması yabancı olmadığımız bir olgu. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke nüfusunun sadece yüzde 30'u kentlerde yaşar ve tarım ekonomisi kalkınmanın lokomotifiyken günümüzde kentli nüfusu köy nüfusunun üzerindedir.

Tüm dünyada kentlerde yaşanan "sanayisizleşme" sürecinin benzeri, köylerde de "tarımsızlaşma" olarak yaşandı. Tarımsızlaşmayı; tarımsal faaliyetlerin konvansiyonel olarak gerçekleştirilmesiyle aile çiftliklerinin küçüldüğü,

köylerdeki genç nüfusun ekonomik nedenlerle kentlerde istihdam arayışına girdiği, bazı köylerin terk edildiği, köylerin tüketim ihtiyaçlarını kentlerden karşılayarak geleneksel üretim biçimlerini unutmaya başladığı bir süreç olarak betimleyebiliriz.

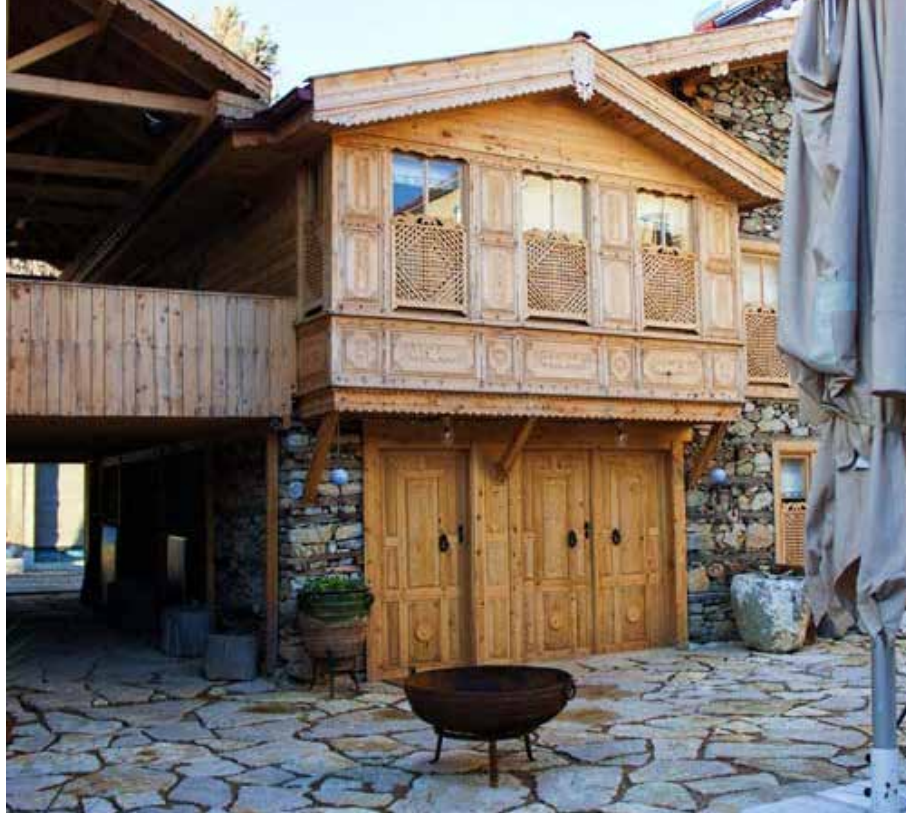
Günümüzde köy ve kent artık birbirinden tamamen farklı üretim ve davranış kalıplarını barındıran/benimseyen yerler değil. Altyapı imkânlarından erişilebilirliğe kadar pek çok başlıkta farklı olduğu varsayılan bu iki mekân, birbirine oldukça yaklaşmış halde. Kırsal ve kentsel mekân arasındaki ilişki bir karşıtıktan sürekliliğe evrildi. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte radikal bir değişikliğe uğrayan üretim ilişkileri ve ekonomik uçurumun bir çıktısı olan modern kentleşme olgusu, üretim biçimlerinin de dönüşmesi, gelişmesi, yaygınlaşmasına neden oldu. Azalan kırsal nüfus ve üretimle artan kentsel nüfus ve altyapı

talebinin karşısında kırsalı kurtarmak, kentleri ise kontrol altına almak üzere pek çok yaklaşım geliştirildi. Bunun için kırsalın ve kırsal mekân dinamiklerinin yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyuluyor.

Kırsal yaşam pratikleri, çevredeki coğrafya ve doğanın sunduğuyla yetinilerek elde edilebilen imkânlardan doğmuştur. Doğanın ve coğrafyanın sundukları ustaca kullanılarak oluşturulan bu “yetinme kültürünü” bugünkü üretim, ulaşım ve iletişim imkânları çağında sürdürülebilmek artık çok olası değil. Kentsel yaşam alışkanlıkları “yetinmek” değil, hep daha fazla “tüketmek” kuralına bağlı geliyor.

Kır ve kent iç içe geçerken, kırsal mimari ve yaşam kültürünün bildiğimiz haliyle süreklilik gösteremeyeceği açıktır. Bu kültürü muhafaza etmeye yönelik yukarıdan aşağı planlanarak yürütülen çabalarda günden güne kırsal mekân ve yaşam pratiklerini kentsel olana yaklaştırmaya hizmet ediyor. Üretim biçimlerinden ve ekonomik stratejilerden bağımsız olmayan fiziksel mekân, gelişen/değişen iletişim biçimleri, altyapı hizmetleri ve tek tipleştirilen üretim biçimlerinin de etkisiyle yeni bir karma mekân oluşumuna doğru ilerliyor. Burada düşünülmesi gereken, kır ve kent arasındaki ayrım azalırken oluşacak arayüzün nasıl kurgulanması gerektiğidir.

Hal böyleyken, kültür odaklı dönüşümün köyleri ve kıyı nasıl değiştirdiği

Üstte, Kültür odaklı gelişimin köylerde etkisi kentsel alanlara benzer biçimde gerçekleşmekte
Antalya Ormana'da restore edilerek butik otele dönüştürülmüş bir köy evi
Altta, Antakya Hıdırbey'de yerel ürün tezgâhları

önemli bir soru olarak karşımızda. Kent hinterlandının içinde, kentle bütünleşen köylerin tarımsızlaşma dönemindeki üretim biçimleri ve mekânın dönüşümünü de kentsel parametrelerle mi ele almalıyız? Kültür odaklı dönüşümün, kültür üretimine dayalı ekonomik hareketin, kültüre bağlı mekânlaşmanın köydeki yansıması nedir? Kültür odaklı dönüşüm, kentlerimizdeki yaşamı ve kent politikalarımızı değiştirirken kırsal alanlar bu değişimden ne şekilde etkilenir? ÇEKÜL Vakfının 2019 Kırsal Miras Prog-

Araştırmada kırsal koruma sorunlarının, kırsalın kültür odaklı dönüşümü üzerinden okunarak değerlendirilmesi amaçlandı. Kentlerde korumaya dayalı politika ve uygulamaların temelinde kültür odaklı dönüşümün yattığını biliyoruz. “Koruma” bu bakımdan büyük ölçüde kültür odaklı ekonomiyle bağlantılı, kentsel bir faaliyettir. Peki, köyler ve kırsal miras neden ve nasıl korunabilir? Bu soruya cevap verebilmemiz için korumanın itici gücü olan kültür odaklı dönüşümün kırsala etkisini anlamamız gerekiyor.

Kültür odaklı dönüşümün, kültür üretimine dayalı ekonomik hareketin, kültüre bağlı mekânlaşmanın köydeki yansıması nedir? Kültür odaklı dönüşüm, kentlerimizdeki yaşamı ve kent politikalarımızı değiştirirken, kırsal alanlar bu değişimden ne şekilde etkilenir?

---

ramı, kırsala yönelik koruma yaklaşımlarını değerlendirirken işte bu temel soruların cevabını arayarak yola çıktı. Kültürel mirasın korunmasına yönelik farkındalığımız, koruma yaklaşımlarımız ve kültür politikalarımızı şekillendiren bu değişimin yansımalarını kırsalda takip etmek, ÇEKÜL Kırsal Miras Programının temel amacı olarak belirdi.

Kırsal alanlardaki değişimi kültür mirası perspektifinden ele alan ÇEKÜL Kırsal Miras Programı; seçilen köylerde somut olmayan mirasın nasıl yaşatıldığı, köyün bir tasarım sorunsalı olarak nasıl ele alınabileceği, yeni üretim ve tüketim biçimlerinin köye nasıl yansıdığı, kültürel dönüşüm içinde idealize edilen köy ile gerçek sorunların ne oranda örtüştüğü gibi soruların cevaplarını farklı coğrafyalarda, karşılaştırmalı olarak araştırdı. Kırsal mirasın korunması refleksi, TKB koruma yaklaşımları ve uygulamaları içinde de gittikçe artan oranda varlığını hissettiriyor. Kentsel alanlardaki koruma yaklaşımlarıyla pek çok ortak yönü bulunsa da, hiç kuşkusuz kır kendine özgü sorunları da içeriyor. Bu bakımdan ülkemizde kırsalda sürdürülebilir koruma, kırsal özgü çözümlerin ve modellerin geliştirilmesiyle mümkün olacaktır. Kırsal Miras Programı, Türkiye’de köylerin, kültür odaklı bir çerçevede barındırdıkları fırsatları ve sorunları ortaya koy-

rak gelecekte bu tip modellerin gelişimi için gerekli altyapıyı sağlamayı umuyor. Bu açıdan program, doğru temellere dayalı politikaların gelişmesi ve kırsal korumanın sürekliliği için bir analiz çalışması olarak da değerlendirilebilir.

2019 yılı boyunca devam eden araştırma programı, farklı dinamiklere sahip köylerde söz konusu değişimin köy hayatını nasıl etkilediğinin izlerini sürdürdü. Program kapsamında, kültür odaklı dönüşümden farklı biçimde etkilenen köylerde yaşayanlarla bir araya gelinmesi, onların deneyimlerinin kayıt altına alınması, farklı boyutlardaki olumlu ve olumsuz etkenle-

rin gözlemlenmesi ve birbirleriyle karşılaştırılması hedeflendi.

Proje, Türkiye’de kaybolmaya yüz tutmuş kırsal miras alanlarında korumaya yönelik yaklaşım ve modellerin taramasının yapılmasını; bu sayede gelecekte oluşturulacak kırsal koruma politikalarının metodolojik altyapısının hazırlanmasını da amaçladı. Bu bakımdan kentsel koruma alanlarının, hinterlandında bulunan kırsal yerleşkelerle birlikte bütüncül bir anlayışla değerlendirilmesini öneren Tarihi Kentler Birliği'nin koruma yaklaşımı da desteklendi.

1.3 - Araştırma Yöntemi

2019 Kırsal Miras Programı, amaçlarına yönelik, saha çalışmasına dayalı karşılaştırmalı vaka okumaları olarak ele alındı. Anadolu'nun farklı coğrafyalarındaki kırsal alanlarda koruma sorun ve fırsatlarını etkileyen değişim olgusunun incelendiği saha çalışmalarının hedefleri şu şekilde özetlenebilir:

- **Farklı coğrafyalardaki kırsal koruma alanlarının mevcut durum tespitinin yapılması.**
- **Kırsal alanlarda kültür odaklı dönüşümle paralellik kurulabilecek ekonomik, sosyal ve mekânsal değişimlerin saptanması.**

- **Yerelde kırsal koruma konusunda inisiyatif alabilecek sivil toplum yapılarının tespiti ve mobilizasyonu.**
- **Kırsal koruma konusunda yeni örgütlenme biçimlerinin araştırılması.**
- **Farklı coğrafyalardaki kırsal mirasa dair ortak sorunların ve sorunlara yönelik yerel çözümlerin karşılaştırılması.**
- **Karşılaştırmalı saha taramasının, kırsal koruma konusunda politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacak şekilde değerlendirilerek raporlanması.**

Bu kapsamda yapılacak çalışmalar 3 etapta ele alındı;

1- Literatür taraması ve kuramsal altyapının araştırılması:

Projeye altlık oluşturacak koruma modellerinin incelenmesine yönelik teorik araştırma safhasıdır. Bu başlık altında kuramsal literatür taraması yapıldı ve uzmanlarla görüşmeler gerçekleştirildi.

2- Saha çalışması: Proje kapsamında Türkiye coğrafyasında 7 bölgeden 38 farklı kırsal yerleşim belirlenerek söz konusu alanlarda saha çalışması yapıldı. Bu vakaların belirlenmesinde aşağıdaki prensipler göz önünde bulunduruldu:

- *Sahanın içinde bulunduğu yerel koşulları ve kültürü yansıtır nitelikte olması.*
- *Sahanın mevcut kentsel koruma alanlarından biri ile ilişkilendirilebilecek konumda olması.*
- *Sahanın TKB örgütlenmesi ile ilişkilendirilebilir olması.*
- *Sahada, kültür odaklı bir değişimin izlerinin bulunması, belirlenmiş tematik başlıklardan en az birine uygun, örnek teşkil edebilecek potansiyeli olması.*

Bu kapsamda 01.01.2019-01.11.2019 tarihleri arasında, 15 farklı vaka çalışıldı. Bu 15 vaka için detaylı saha incelemeleri yapıldı, yerel yetkililerle, kanaat önderleriyle ve sivil toplum önderleriyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirildi. Bunun yanı sıra sahada

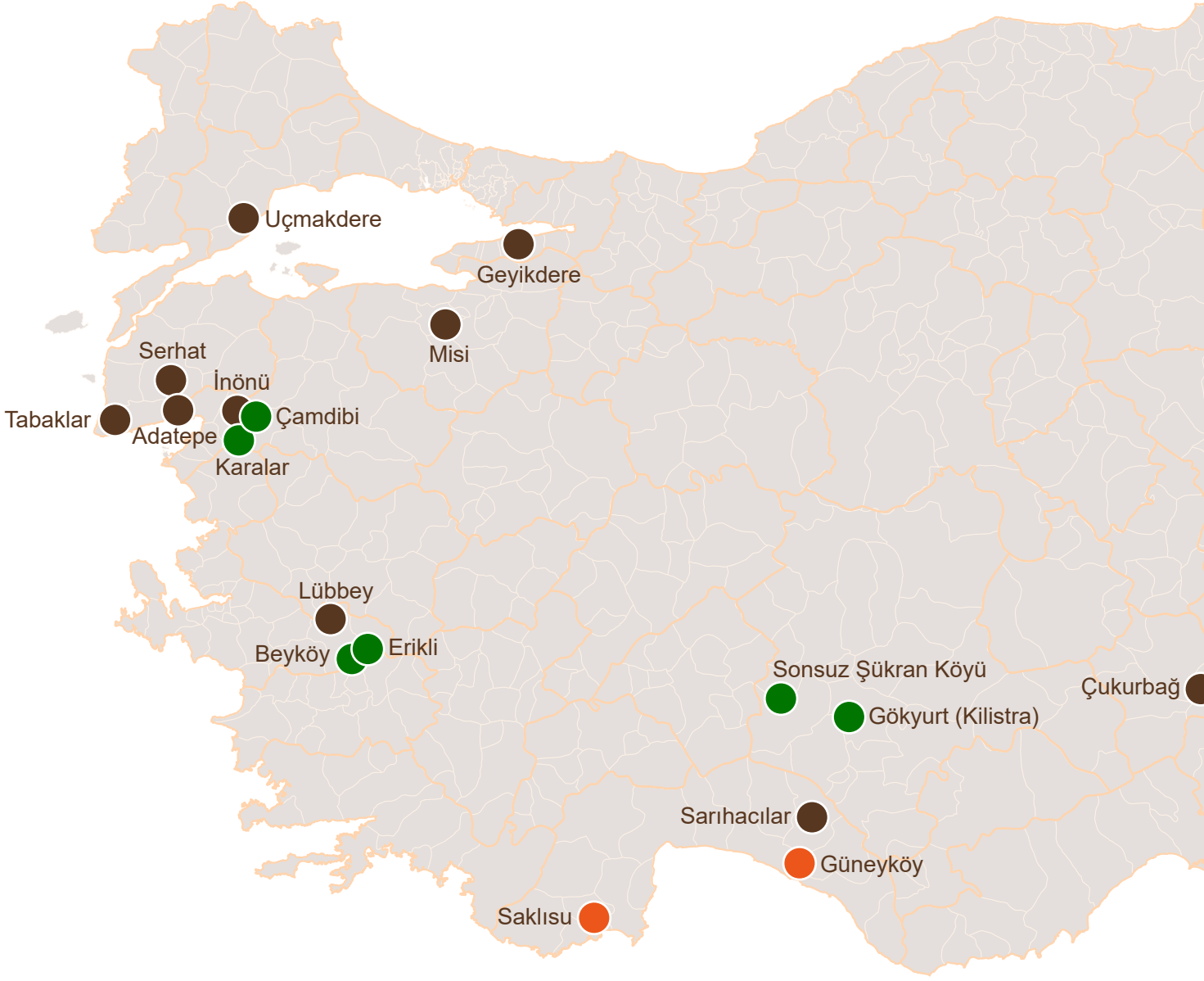
odak grup toplantıları ve geniş katımlı halk çalışmaları düzenlendi. Söz konusu 15 vaka detaylarıyla raporlanarak kendi içlerinde değerlendirildi.

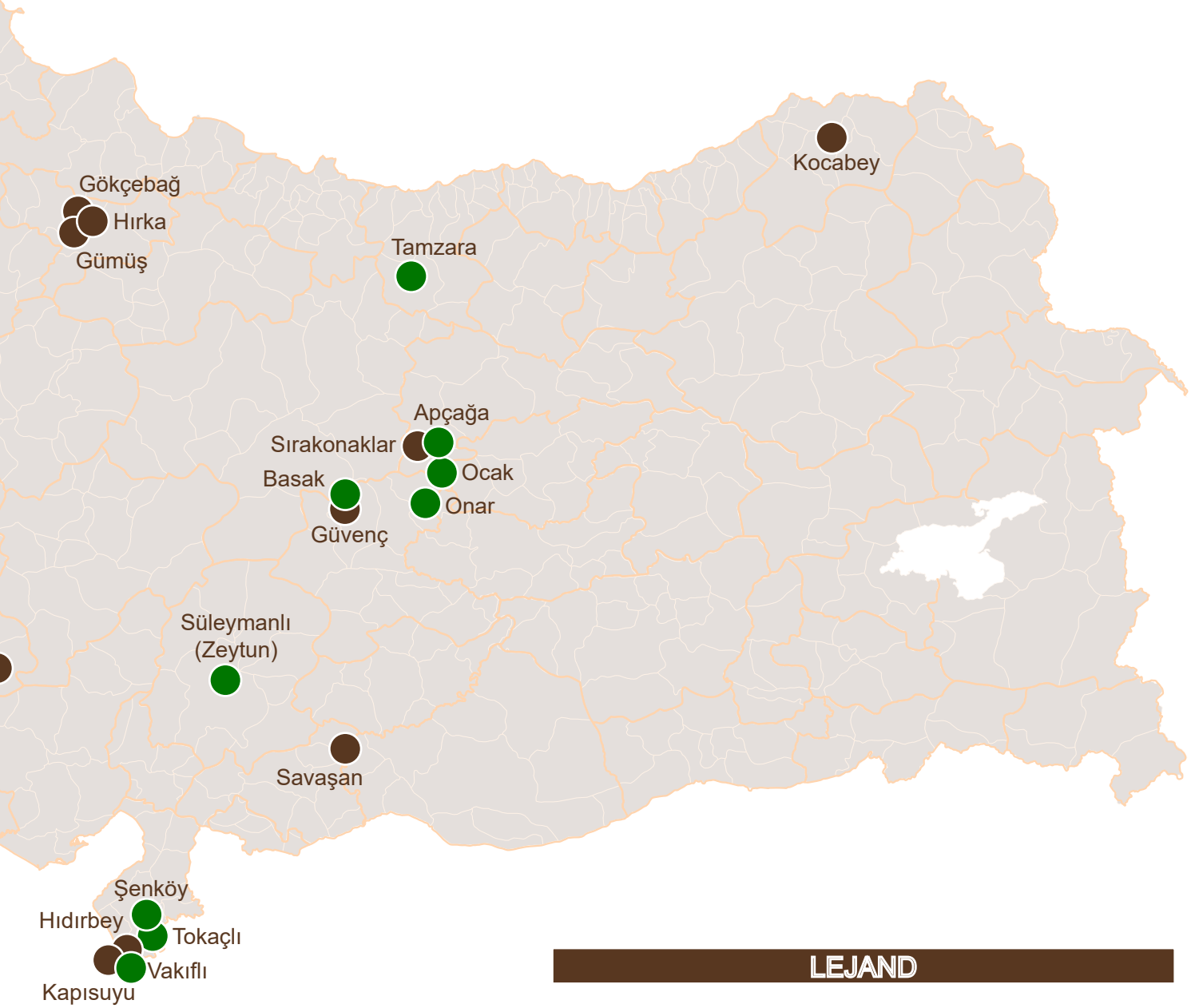
20 vakada ise odak grup toplantısı yapılmadan sadece saha çalışmasıyla rapor hazırlandı. Bu vakaların diğer vakalarla karşılaştırmalı değerlendirmesi yapıldı. 2 vaka içinse kanaat önderleriyle saha dışında görüşmeler gerçekleştirildi. Bunların yanı sıra saha incelemesi yapılmadan, literatür taramasına dayanarak tematik konularda çok sayıda köy incelendi. Saha çalışmalarının yapıldığı yerleşimler Harita 1'de görülebilir.

3- Değerlendirme: Değerlendirmeyle, saha çalışmalarının karşılaştırmalı okumasının yapılması, Türkiye'de kırsal alanlarda yaşanan değişim ve etkenlerinin tartışılması hedeflendi. Elinizde tuttuğunuz değerlendirme raporu, bu kapsamda hazırlanmış iki fasikülden oluşuyor. İlk fasikülden saha çalışmalarının karşılaştırmalı okumasına dayanarak: A- Kırsalın değişimi, B-Kırsalın koruma sorunları ve potansiyelleri, C-Kırsalın hangi ön koşullarla canlılığını sürdürmeye devam edebildiği başlıkları ele alındı. Ekler bölümü niteliğindeki ikinci fasikülden ise saha okumalarına temel referansı oluşturan 15 köyün detaylı inceleme raporu yer alıyor.

Türkiye'nin çeşitli noktalarındaki 38 köyde sürdürülen saha çalışmaları kapsamında odak grup görüşmeleri ve yüz yüze görüşmeler yapıldı.

Beydağ, Erikli Köyü

2. Kırsalda Değişim

Bu bölümde, günümüzde kırsal alanların tarımsızlaşma süreciyle ne şekilde değiştiği üzerine odaklanıldı.

Kırsal yaşam biçimlerimiz değişirken geçmişe ait alışkanlıklarımız ve geleneklerimizin de bir kısmı, kuşkusuz ki kayboluyor. Korumada geleneksel değerlerin "kaybolmasına" odaklanan tartışmalar, sürdürülebilir stratejilerin oluşmasını kimi zaman engelleyebiliyor. Öte yandan değişimin dinamiklerini anlamak bize "neden" ve "nasıl" ile başlayan sorulara cevap verebilme imkânı veriyor. Bu nedenle, kültür değerlerini şekillendiren dinamiklerin ne şekilde "değiştiğinin" sorgulanması, uzun vadeli sürdürülebilir politikaların yazımı için daha uygun bir tartışma zemini sunabilir.

Bu bölümde, vaka çalışmalarından yola çıkarak, söz konusu vakalarda köy yaşamının ne şekilde değiştiği sorgulandı. Kültür ve bilgi üretimine dayalı küresel bir dönüşüm, kırsal alanlarda yerel yaşamı nasıl değiştiriyor? Hiç kuşkusuz, bu değişimin ekonomik ve politik boyutları, sebep sonuç ilişkisi içinde daha geniş kapsamlarda tartışılabilir. Kırsal yaşamın değişimi pek çok farklı disiplinin bakış açısıyla tartışılabilecek geniş bir araştırma alanı. Ancak bu araştırmanın temel hedefi doğrultusunda, bu bölümde öncelikle değişimin kültür politikalarına yansımaları üzerinden bir çerçeve çizildi. Değişimin koruma sorunları ile ilişkilendirebileceğimiz yönleri gözetilerek kültürel değişimin arka planına daha geniş bir perspektiften bakılması amaçlandı.

İlk iki kısımda, üretim biçimlerinin değişimi ve bununla bağlantılı önemli bir alt başlık olduğundan dolayı turizmin yarattığı değişim tartışıldı. Üçüncü kısımda köylerde kültürel dönüşümle bağlantılı nüfus hareketleri ve sosyal değişim ele alındı. Dördüncü bölümdeyse kentsel ağların köylerle ilişkisi, kısa başlıklarla özetlendi. Ve son olarak, Türkiye özelinde büyükşehir yasasının köylerde değişime etkisinin özetlenmesi amacıyla bir parantez açıldı.

2.1 - Değişen Üretim ve Tüketim Biçimleri

Kırsal ekonomide ve yaşam biçiminde yaşanan kültürel değişimin, üretim biçimlerindeki farklılaşmadan kaynaklandığı söylenebilir. Tarımsızlaşma süreci bu değişimin temel nedenlerinden biridir.

Sahada yapılan görüşmelere dayanarak 1990'lı yıllara kadar aile çiftliklerindeki tarımsal üretimin ortalama refah düzeyinde geçinmek için yeterli olduğu; ailelerin temel ihtiyaçlarının yanı sıra, çocuklarını okutacak ve kendi sosyal güvencelerini sağlayacak kazancı elde ettiği kaydedildi. Günümüzdeyse tarımsal üretimin temel ekonomik faaliyet olarak değil, bir ek kazanç alanı olarak işlevini sürdürdüğü görüldü. Katılımcılar, tarım ve hayvancılığın tek başına bir ailenin geçimi için yeterli olmadığına hemfikir.

Tarımsızlaşmanın yaşandığı köylerde, tarım ve hayvancılık faaliyetleri kişisel tüketime yönelik, sınırlı bir alanda yapıyor. Başka bir ifadeyle, artık bu üretimden ekonomik katma değer yaratma amacı güdülmüyor. Aileler geçimlerini, maaşlı bir işte çalışan fertlerin desteğiyle ya da devletin sosyal yardımlarıyla sürdürüyor.

• Tüketim biçimlerindeki değişim

Değişimin en doğrudan sonucu, tüketim biçimlerinde izlenebiliyor. Kırsalda yaşayanların üretici vasfından tüketici vasfına geçişi, araştırma kapsamındaki önemli tespitler arasında yer aldı.

Farklı coğrafyalardaki vaka çalışmalarının birçoğunda (farklı örnekler üzerinden) tekrarlanan bir ifade: “Eskiden kendi tavuklarının yumurtasını yerken, bugün artık marketten kutuyla yumurta satın alındığı” olmuştu. Bu örneğin de yansıttığı gibi, kırsalın kent ile kurduğu ilişki de büyük oranda üretimden tüketime dönüşmüş durumda. Bu anlamdaki yapısal değişim, kırsal alanlarda mekânsal ve sosyal dönüşümün de temelini oluşturuyor. “Kendinizin ve çocuklarınızın geleceğine dair idealiniz/hayaliniz nedir?” sorusunu, katılımcıların önemli bir bölümü “sosyal güvenlik hakları veren, maaşlı ve düzenli bir işte çalışmak” şeklinde yanıtladı. Tarım üretimi, kırsaldaki aileler tarafından sürdürülemez bir seçenek olarak görülüyor ve gelecek hedeflerinde yer almıyor.

Bu durumun tarımsal üretimin yoğun biçimde devam ettiği köylerde görülüyor olması, tarımsızlaşma ve tüketim ilişkisini izleyebilmemiz açısından bize iyi örnekler sunmakta (bkz. Erikli/Beydağ).

• Yeni tarımsal üretim biçimleri

Tarımsal üretim, yeni organizasyonlar ve yeni örgütlenme biçimleriyle ele alındığında ekonomik kazanç ve köylerde istihdam sağlayabiliyor. Bu yeni tarımsal üretim biçimlerinde “kültür” önemli bir etken.

Yeni üretim biçimleri, konvansiyonel olarak niceliğe bağlı değil, az sayıda

üretilen özgün ürünlerin niteliğini artırarak değer yaratan, dayanışmacı pratiklerde ortaya çıkıyor. Yeni kooperatif yapıları, yerel kimlikle bağlı marka oluşturma ve internetten doğrudan satış, bu pratiklerin en başında sayılabilir.

Üretim kooperatifleri, birlikler ve benzeri kurumsal dayanışmacı örgütlenmeler, bu tip kırsal üretimin en somut örneklerinin başında. Sosyal sermaye

ve topluluk ilişkilerini ekonomik faydaya dönüştüren bu modeller, yerel kaynaklarla doğrudan istihdam sağlayabiliyor. Saha araştırmalarında ele alınan vakalarda, tarımsal üretimin hâlâ gelişerek sürdüğü köylerin tamamına yakınında, kooperatiflerin ve dayanışmacı örgütlenmelerin olduğu tespit edildi. (bkz. Merzifon Köyleri)

VAKA ÖRNEĞİ

ÜRETİM VE KORUMANIN DOĞRUDAN İLİŞKİSİ

Erikli

Erikli İzmir'in Beydağ ilçesine bağlı, ilçe merkezinden 4 km mesafede, Aydın Dağları'nın eteklerinde bir köydür. Erikli de pek çok kırsal yerleşimde olduğu gibi kırdan kente göç verse de, köyde hâlâ tarımsal üretim yoğun biçimde devam etmektedir. Kiraz ve zeytin başta olmak üzere meyve ile bazı şifalı bitkilerin üretimi aileleri geçindirebilen, ekonomik katma değeri yüksek, ihracata yönelik bir tarım ekonomisini destekleyebilmektedir.

Erikli kent merkezine yakın olmasına ve turizm havzasına yakınlığına, bütüncül olarak günümüze ulaşmış tarihi bir yapı dokusuna sahip olmasına rağmen, köyde kültüre dayalı bir değişim gerçekleşmemiştir. Yapılan görüşmelerde, Erikli ve Erikli'li'lerin beklentilerinin diğer saha çalışmalarından farklı bir çerçeveye oturduğu görülmüştür. Halihazırda tarımsal üretimin köyde temel ekonomik faaliyet olmayı sürdürmesi, köylünün başka faaliyetlere yönelmesine gerek bırakmamış, köy yaşamında önemli bir değişim yaşanmamıştır.

Erikli bu bakımdan tarımsızlaşma ve üretim ilişkilerinin değişimi ile kültüre dayalı sektörlerin gelişimi ilişkisini tersten okuyabileceğimiz, "kontrol vakası" olarak ele alınabilir. Kültür odaklı değişim tarım bittiği zaman başlamaktadır.

Merzifon Köyleri

Amasya'da 15 köyde faaliyet gösteren Amesia Arı Kadınlar Kooperatifi, ülkemizde sayıları her geçen gün artan kadın üretim kooperatiflerinden yalnızca bir tanesi. Çalışmalarına ilk olarak Amasya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği altında 2011 yılında, "Tarım Sektöründe Kayıt Dışı İstihdamın Çözümüne Yenilikçi Yaklaşımlar" adlı Avrupa Birliği Projesi kapsamında gerçekleştirilen eğitim ve faaliyetlerle, kırsal alanlarda çalışan üretici eşlerinin sosyal güvenlik harcamalarına destek olmak amacıyla başladı.

Bu kapsamda Merzifon, Gümüşhacıköy ve Suluova ilçelerine bağlı köylerin bazılarından üretici kadın temsilciler "Amesia Çalışan Kadın Arılar" grubu oluşturdu. Grupta yer alan 15 kadın ilk etapta düzenlenen atölyelerde 6 ay boyunca paketleme, ambalajlama, nakış ve logo işleme ile ürün imalatı konularında eğitimler aldı. Her biri farklı köylerden gelen bu 15 kadın kendi köylerinde üretim ekiplerinden sorumlu oldu. Amesia'a bağlı olarak çalışan kadınlar köylerde yerel ürünlerle ekmek, salça, reçel, süt ürünleri gibi mamüllerin üretimini yapıyorlar. Merzifon Belediyesinin katkılarıyla kent merkezinde oluşturulan satış birimlerinde bu ürünlerin halka satışı gerçekleştiriliyor. Söz konusu dükkânlarda yine kooperatife bağlı olarak çalışan kadınlar istihdam ediliyor. Amesia ürünlerinin tanınırlığı arttıkça satış, bölgesel ölçekte ulusal ölçüğe genişledi; günümüzde, havalimanları ve büyük yerel ürün marketlerinin yanı sıra internet üzerinden de satış yapabilir hale geldi.

Merzifon'a bağlı köylerde yapılan görüşmelerde, Amesia Kooperatifinin çalışmalarının bu köylerde kırsal hayatı farklı biçimlerde etkilediği görülmüştür. Öncelikle hiç kuşkusuz kooperatifin çalışmalarının köylerde ekonomik etkisi olduğu görülmekte. Üreticinin doğrudan kâr sağladığı bu modelin aile gelirlerine çok büyük bir katkı sağladığı kaydedilmiştir. Bu ailelerin bir kısmı ilk etapta ek gelir olarak değerlendirdikleri faaliyetlerin zamanla ailenin temel gelir aracı haline geldiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda özellikle kırsalda kadınların istihdamı açısından da kooperatif faaliyetleri öncü rol oynamakta.

Kırsalda kadınların ekonomik güç kazanmasının sosyal sonuçları olduğu da yapılan görüşmelerde belirtilen konuların başında olmuştur. Köyde kadınların ailenin ekonomik sorumluluğunu taşıyor hale gelmesi, söz konusu köylerde sosyal yapıda değişim oluşturmaktadır. Bu değişimi dar bir ölçekte değerlendirirsek, aile içinde küçük anlaşmazlıkların doğduğu, ancak daha geniş bir perspektiften değerlendirildiğinde, köylerde kadınların daha fazla söz sahibi olduğu ve daha geniş katılımlı demokratik bir toplum yapısının yavaş yavaş köklendiği söylenebilir.

Daha yaygın bir etki, köylerde sosyal güvence sağlanması olmuştur. Kırsal Miras Programı içinde yapılan tüm görüşmelerde en çok öne çıkan konu, köylülerin sosyal

güvence sahibi olmamasıydı. Sosyal hizmetlerden yararlanma ve sigorta sahibi olmak, çalışılan alanlardaki görüşmelerde ilk dile getirilen sorun ve gelecek hedeflerini belirleyen başlıca etkeni. Amesia'ya bağlı kadınların kendileri ve aileleri için sosyal sigorta yaptırarak kayıtlı çalışması, emeklilik birikimi oluşturmaları, sosyal güvence altında olmaları tüm sürecin en önemli sonuçlarından biri. Sosyal güvence, kırsalda göçü tersine çevirebilecek ve yeni girişimlerin önünü açabilecek temel bir kriter olarak değerlendirilebilir. Nitekim köyden göçün başlıca sebeplerinden biri sosyal güvence arayışı olduğu gibi, bu güvencenin olmaması köylülerin yeni birtakım uygulamalara temkinli yaklaşmasına da sebep olmaktadır.

Kooperatifin kırsal hayata getirdiği daha uzun vadeli değişim, köyün yaygın sivil toplumla daha güçlü bağlar kurabilmesi ve politik gücünün artmasıdır. Kooperatifin kurumsal yapısı sayesinde köyler temsil güçlerini arttırmaktadır. Avrupa Birliği fonlarından yararlanma, eğitimler düzenleme, ulusal fuarlarda köyün temsil edilmesi gibi doğrudan sonuçların yanı sıra; köyler yerel yönetim ve kamu kurumlarından talepte bulunabilecek, bu kurumlarda taleplerini uygulatabilecek politik güce kavuşmaktadır. Saha çalışmasında bu kapsamda incelenen köylerde son yıllarda yapılan kamu ve belediye yatırımları göz önüne alındığında, kooperatifin çalışmalarının dolaylı olarak köylerde mekânsal iyileşmeye de imkân söylenebilir.

Üstte, Amesia Arı Kadınları
Altta, Amesia ürünleri

Tarım ürünleri, doğrudan satışın yanı sıra; işlenerek yerel özgünlüğü olan tüketim ürünlerine (örneğin tarhana, reçel, meyve kurusu, zeytinyağı gibi) dönüştürülerek de pazarlanıyor. Kırsaldaki yerel kooperatifler topraktan tüketiciye köprü kurarak niteliğe dayalı ekonomik değer yaratabiliyor. Kooperatifler katılımcılarının ekonomik, yapılı, sosyal veya bilgiye dayalı kaynaklarını birleştirerek küçük üreticiye de rekabet şansı yaratıyor. Ayrıca bu köylerde üretime katılan kadınlar, sosyal ve ekonomik anlamda köy hayatında daha aktif yer alıyor.

Kooperatifler küçük üreticiler için kurumsal bir şemsiye oluşturma niteliğinde. Dolayısıyla köyler, bu kurumsal yapı üzerinden farklı sivil paydaşlarla köprü kurabiliyor. Köy üretim kooperatifi olarak yerel yönetimle ilişki kurup kentte dükkân açan, ulusal STK'larla ilişki kurup insan kaynağını geliştiren, kentteki tüketim kooperatifleri veya dayanışmacı tüketim ağlarıyla ilişki kurup doğrudan satış yapan örgütlenmeler bu anlamda önemli örnekler arasında sayılabilir. Bu örneklerde gördüğümüz sivil köprüler, köydeki dayanışmacı örgütlenmenin kurumlaşması sayesinde mümkün olabilmış.

Yeni tarımsal üretim modellerinin gelişmesinde etkili olan bir diğer etkense, doğrudan satış imkânlarının gelişmesiyle bağlantılı. Özellikle internet üzerinden e-ticaret seçeneğini verimli kullanan vakalarda, önemli ölçüde ekonomik hareketlilik sağlandığı ve yeni istihdam

alanları açılabilirdiği araştırma kapsamında elde edilen bir başka veri. Bu konudaki bireysel veya kolektif pek çok model iyi örnekler sunmakta (*bkz. Saklısu/Finike*).

Yeni üretim modelleri içinde kültürel kimlik ve yerel özgünlük önemli bir değer. Bu yeni üretim modellerini kültür politikalarından bağımsız düşünemeyiz. Daha az miktarda yapılan üretimin niteliğini yükselten, onun yerel özgünlüğüdür. Bunun anlamı, ürünlerin yapıldıkları yer, yapılış şekli ve yapanlarıyla kendilerini farklılaştırdığıdır. Bu bakımdan; "daha doğal, daha geleneksel yöntemlerle, yerel iş gücüyle üretilmiş, özgün, başka bir yerde temin edilemeyecek" fikri üzerinden kurgulanan bu kimliğin kaynağını da yerel kültür değerleri oluşturuyor. Tarım üretiminin, zanaat ve kültür üretiminin aynı ara kesitte birleştiğini; "geleneksel kimliğin" bu üretimi destekleyecek biçimde kolektif olarak yeniden inşa edildiğini söyleyebiliriz. Söz konusu geleneksel kimlik, çoğu zaman tarım ürünlerinin marka değerini güçlendirmek için kullanılıyor. Küçük aile çiftlikleri ve küçük üreticinin kırsalda varlığının devamlılığı, büyük oranda kültürel değerlere; bu değerlerin bilinirliğine bağlı durumda. Yerel yönetimlerin bu süreçte, dayanışmacı örgütlenmeleri ve kırsal kalkınmayı odağına alan projelere destek verdiğini görüyoruz. Coğrafi tescillerin artması, yerel ürün dükkânlarının yerel yönetimler desteğiyle açılması, turizm fuarlarına yerel üreticilerin davet edilmesi gibi gelişmeleri bu süreçle birlikte değerlendirebiliriz.

Saklısu

Finikeli Mete Apaydın İstanbul'da Endüstri Mühendisliği okuduktan sonra ailesine ait bahçeleri ekip biçmek üzere memleketine dönmüş. Apaydın e-ticaret üzerine kurulu tarım işletmesini başarıyla sürdürüyor. Finike'nin Saklısu Köyünde doğal yöntemlerle ürettikleri narenciye ürünlerinin ticaretini yeni imkânları kullanarak yapan ve ürünleri sadece "portakal bahçem" isimli internet sitesi üzerinden satın alınabilen Apaydın, alanında ülkemizdeki en başarılı girişimcilerden biri. Finike portakalı başta olmak üzere çeşitli narenciye, nar ve meyveler ile bunların yan ürünleri portakalbahcem.com adresi üzerinden çok farklı yerlerden tüketiciyle buluşuyor. Site, geçtiğimiz yıllarda Türkiye'de kırsal kalkınma konusunda en iyi e-ticaret girişimi seçildi.

E-ticaret modelleri tarımsal bir üretimin ötesinde, kültürel bir değer üretimine dayanıyor. Küçük bir aile çiftliğinde üretilen ve kilo ile başka şehirlere kargolanan narenciyeler, hiç kuşkusuz konvansiyonel olarak üretilmiş narenciyelerden çok daha pahalı. E-ticaret siteleri bu farkı ürünlerin özgünlük değerini ve yerel ile olan ilişkisini ön plana çıkartarak yapıyor. Bu yüzden "Finike portakalı", başka bir yerde bulunamayacak yerele özgü bir ürün olarak öne çıkartılıyor. Ayrıca ürünün doğal olması da önemli faktör. O yüzden e-ticaret girişimi köyde organik tarıma yönelik çalışmalara katkı sağlamış. Model sayesinde Apaydın, köyde yeni tarım teknolojilerinin yatırımını yapma imkânları bulduklarını belirtiyor. Bu yeni teknolojiler zamanla yeni istihdam alanları yaratmış; köydeki diğer gençlerin de tarımı bir geçim kaynağı olarak görmelerine ve yeni girişimlerde bulunmalarına önayak olmuş. Apaydın, Saklısu'da hayata geçirdiği girişimde, tüketicilerin ürünle ve üretici ile bireysel bir ilişki kurmasının önemini vurguluyor. Tam da bu nedenle tüketicilerinin, sosyal medya üzerinden narenciyelerin çiçek açmasından itibaren ürünün gelişimini izlemelerini sağlıyor.

2.2 - Turizm ve Servis Sektörlerinin Gelişimi

Kültüre odaklı dönüşümün kırsal alanlarda en görünür etkisiyse, servise dayalı sektörler ve turizm faaliyetlerindeki artış. Tıpkı sanayi sonrası kentlerde izlediğimiz gibi tarım sonrası süreçte köylerde de, farklı ölçeklerde turizm ve turizme bağlı servis sektörlerinde önemli bir artış görüyoruz. Yerel yönetimlerin kırsala yönelik gelişim stratejilerinde turizm önemli bir başlık.

Turizm çeşitli ölçeklerde, çeşitli modellere ve yaklaşımlara dayanabilen bir alan. Bu çeşitlilik, kırsalda farklı örneklerle karşımıza çıkıyor.

- **Mesire yeri olarak köy:**

Yapılan saha incelemeleri, kırsal alanlara en doğrudan etki eden turizm çeşidinin; yakın çevreden, rekreasyonel amaçlı, günü birlik ziyaretler olduğunu gösterdi. Bu tip ziyaretçi hareketi, bölgesel ölçekte devam etmekle birlikte, yaygın olarak köylerde ekonomiyi en çok etkileyen turizm faaliyeti olarak görülebilir (*bkz. Hıdırbey, Tamzara, Beyköy, Hırka*).

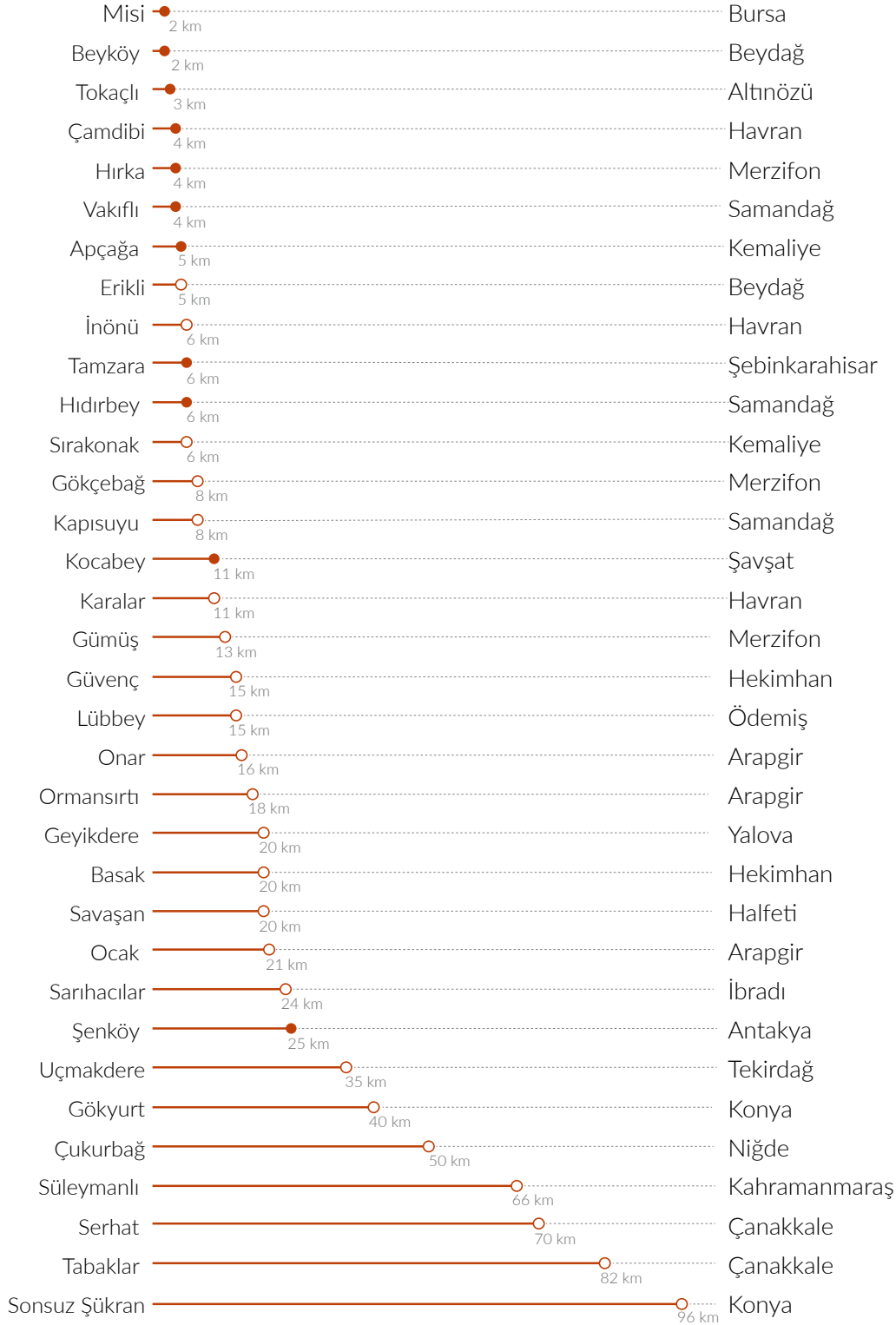
Kırsal alanlarda kahvaltı yapmak, piknik, doğa yürüyüşleri gibi kısa süreli rekreatif aktiviteler, belirli kırsal merkezlerde servise dayalı ekonominin önemli ölçüde artmasına fırsat tanıyor. Kent merkezlerinin özellikle çocuklu aileler için rekreasyon imkânlarından ve açık güvenli kamusal mekânlardan yoksun kalması, kent merkezlerinden ulaşılabilen köyleri, söz konusu ihtiyaçların giderildiği odak-

lar haline getiriyor. Özellikle tatil günlerinde hatırı sayılır bir ziyaretçi hareketliliğine sahne olan bu köylerde kahvaltıcı, kafe, lokanta gibi servis mekânları, kasap, hediyelik eşya, bakkal gibi perakende satış noktaları da kuruluyor.

Bu servislerin köyün dışından gelen girişimciler tarafından yapıldığı durumlar olsa da, turizm köy ekonomisine doğrudan, tabandan etki ediyor; istihdam sağlıyor ve gençlere ekonomik, sosyal faaliyet alanı açıyor.

Bölgesel ölçekteki gününbirlik turizmin geliştiği köylerde, mekânsal değişim daha hızlı yaşanıyor. Geleneksel dokunun korunmasına yönelik çalışmalar daha görünür oluyor ve estetik kaygılar ön plana çıkıyor. Ziyaretçilerin beklentileriyle doğru orantılı olarak, bu tip köylerde geleneksel dokunun korunmasına yönelik halkın duyarlılığı da daha yüksek. Gününbirlik ziyaretlere dayalı turizm ayrıca belirli bir döneme değil tüm yıla yayıldığından, işletmeler için sürekli bir ticari hareketliliğe imkân tanıyor.

Tablo 2.1'de de görüleceği üzere köylerin kent merkezlerine yakınlığıyla gününbirlik ziyaretçilere yönelik servislerin gelişimi arasında doğrudan bağlantı bulunuyor. Kentsel hizmetlerin ve kentin bir ihtiyacının uzantısı olarak düşünülecek bu tip hareketliliğin, kentten ulaşılabilme ile ilişkisi olması elbette şaşırtıcı değil. Kent merkezlerinin büyüklüğü ve barındırdıkları nüfusla bağlantılı olarak,

Tablo 2.1

Tabloda günlük ziyaretçi hareketi olan köyler içi dolu dairelerle gösterilmiştir. Görüldüğü üzere günlük ziyaretle kent merkezine yakınlık arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Bu kapsamda ayrıca kent merkezinin barındırdığı nüfusun da önemli olduğunu söyleyebiliriz. Daha fazla nüfusu barındıran kentlerin rekreasyona yönelik beslediği hinterland daha geniştir.

Hıdırbey, Tamzara, Hırka, Beyköy

Üstte,

Tamzara'da sokak sağlıklılaştırma çalışması yapılmış aks üzerinde günübirlik turizme yönelik yeme içme mekânları **Altta,**

Beyköy'de "Kızlar Genceri" mesire yeri.

Yapılan saha çalışmalarında turizme bağlı hizmet sektörlerinin en doğrudan etki ettiği köylerin kent merkezlerine günübirlik ulaşımı olan, kentin mesire alanı ya da rekreasyon ihtiyacını karşılayan yerleşimler olduğu görüldü. Bu köylerdeki kahvaltıcı, yeme-içme, kafeterya, hediyelik eşya veya doğal ürün satışı gibi hizmetler küçük bir ekonomik faaliyet gibi gözükse de köyün nüfusuna oranlandığında önemli bir paya sahip. Söz konusu köylerdeki ziyaretçi hareketi yerel ölçekte ve sadece yakın çevreden gerçekleşmektedir. Bu köylerde doğal güzellikler ve tarihi dokunun varlığı ziyaretçi hareketinin temel kaynağını oluşturuyor, bu sebepten dolayı da köylerde söz konusu değerlerin korunmasına yönelik daha yaygın bir bilinç geliştirebiliriz. Benzer dinamikler pek çok köyde gözlemlenmiş olsa da öne çıkan dört köyü örnek vakalar olarak sunabiliriz. Bu örneklerde ziyaretçi hareketinin olumlu ve olumsuz sonuçlara yol açtığı, köy yaşantısını önemli ölçüde etkilediğini görmek mümkündür.

Tamzara Köyü, Şebinkarahisar İlçesi'ne 6 km mesafededir. Geleneksel dokusu korunmuş tarihi yapıları ve camisiyle ilçe merkezine yakın, nostaljik bir mekân olarak görülülen Tamzara'yı, kahvaltı etmek ve vakit geçirmek için kent merkezinden pek çok insan rekreasyon amaçlı ziyaret etmektedir. Köy merkezindeki bazı yapılar restore edilmiş ve köy meydanında düzenleme yapılmıştır. Meydanda yeme-içme ve oturma mekânları bulunmaktadır. Meydandaki kahvehanenin bahçesinde bulunan ve şifalı olduğuna inanılan "akıl suyu"ndan içmek için de özellikle sınav zamanları köye ziyaretçiler gelmektedir. Günübirlik mesire yeri olarak kabul görmesi sayesinde Tamzara sokak iyileştirme, restorasyon çalışmaları ve altyapı yatırımlarına yönelik kamu kaynaklarından yararlanma imkânı bulmuştur. Ayrıca hediyelik eşyalara olan talep, köyde geleneksel Tamzara dokumasının yeniden canlandırılmasına ve kurulan bir kadın kooperatifi vesilesiyle tekrar üretimine başlanmasına imkân sağlamıştır.

Beyköy, Beydağ'a 2 km uzaklıkta Aydın Dağlarının eteklerinde, ilçe merkezini yukarıdan gören bir konumdadır. Köy rekreasyon amaçlı günübirlik ziyaretçiler almakla beraber, yılın belirli zamanlarında burada düzenlenen geleneksel Kızlar Genceri Şenliği vesilesiyle çevre köylerden de çok sayıda insan köyü ziyaret etmektedir. Kent merkezine yürüme mesafesindeki konumu ve manzarası sayesinde köydeki kahvehaneler de Beydağ'ın rekreasyon servisleri olarak hizmet vermektedir. Beyköy ayrıca geleneksel festival, etkinlik, kutlamaların

kırsal ekonomiye katkısını görmemiz açısından da iyi bir örnek. Köyde düzenlenen Kızlar Genceri gibi yıllık etkinliklerin yanı sıra mesire yerleri yaz dönemlerinde düğün ve kutlamalar için de kullanılmakta, bu hareket de köy ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Hıdırbey Samandağ ilçe merkezine 6 km uzaklıktadır. Kutsal olduğu düşünülen Musa Ağacı ve serin havası sebebiyle gününbirlik ziyaretlerin yoğun olduğu bir alandır. Hz. Musa ve Hızır'ın buluştuğu yer olduğuna ve önünde akan suyun da ab-ı hayat çeşmesi olduğuna inanılan alan, yıl boyu ziyaret edilmektedir. Yoğunluk yolu üzerinde bulunan köy, geçmişte bu alanda yapılan Defne Yolu projesinin de etkisiyle çok sayıda gününbirlik ziyaretçi almaktadır. Özellikle Hıdırellez kutlamaları zamanında büyük bir yoğunluk oluşmakta, köyün kapasitesi oldukça zorlanmaktadır. Köyde tur otobüslerinin giriş-çıkışı ve otopark yetersizliği sorun yaratmaktadır. Köy nüfusunun büyük çoğunluğu servis sektöründe çalıştığından, köyde tarımsal üretim bitme noktasındadır. Geçmişte popüler bir ziyaret mekânı olarak kamu kaynaklarından yararlanma fırsatı bulan Hıdırbey, kapasitesini aşan yoğunluk nedeniyle özgün yaşantısını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Merzifon kent merkezine 4km uzaklıktaki Hırka Köyünün girişinde bulunan Üçdeğirmenler Mesire Alanı, belediye kaynakları ile restore edilmiş ve işletilen bir değirmen yapısı etrafında gelişmekte. Hırka örneğinde Üçdeğirmen Mesire Alanı özellikle hafta sonları yoğun bir ziyaretçi akımına uğramakta, ancak bu akıştan köy yerleşimi neredeyse hiç etkilenmemektedir. Köye sosyal, ekonomik ya da mekânsal etkisi çok düşük durumda olan bu hareketlilik zamanla köylüler açısından rahatsızlık uyarıdır. Mesire yerinin işletmesi yerel yönetim tarafından gerçekleştirilirken Hırka'nın ekonomisi turizmden bağımsız durumdadır.

Üstte,
Hıdırbey'de turistik tesisler ve
mesire yerleri
Altta,
Hırka Köyünde geleneksel konut
dokusu büyük oranda tahrip
olmuş durumda olsa da, belediye
tarafından işletilen tesis önemli bir
turizm hareketliliği yaratıyor.

rekreatif işlevlerle besleyebildiği bir hinterland da oluşmakta. Ancak büyüklüğü ne olursa olsun, tüm Anadolu kentlerinin çevresinde rekreasyonun yayıldığı bir kırsal alan olduğunu görüyoruz.

• İnanç merkezi olarak köy:

İlkiyle birlikte değerlendirebileceğimiz bir diğer başlık; içinde türbe, ziyaret, adak yeri gibi yerel inanç odakları barındıran köylerdir. Bu alanlar yine yerel ölçekte inanç turizmi merkezleri haline gelmiştir. İncelenen vakalarda rekreasyona bağlı ziyaretlerin aksine, inanca dayalı ziyaretlerin köylere doğrudan ekonomik katkısının sınırlı olduğu, ancak sosyal ve kültürel katkısının daha fazla olduğunu görüyoruz. Bu yerel inanç merkezlerinde somut olmayan kültür mirası öğelerin korunduğunu, manevi değerlerin topluluğu bağlayan kimlik ve mekân aidiyetinin daha güçlü inşa edildiğini söylemek mümkün (*bkz. Güvenç/Hekimhan*).

İnanç merkezlerinin yıl içinde belirli günler ya da dönemlerde geleneksel etkinliklere ev sahipliği yaptığı durumlarda, söz konusu etkinlik süreli olarak köyde ekonomik ve sosyal bir etki yaratıyor. Ancak bu tip etkinliklerin de en doğrudan etkisi, mekân aidiyeti ve kimlik inşasına ilişkindir.

• Doğa turizminin etkisi:

Doğa turizmi, fiilen kırsal alanlarla doğrudan ilişki içinde olsa da, saha incelemelerinde köylerin doğa turizminden çok sınırlı kapsamda etkilendiğini gördük. Köyler, doğa turizmi ve doğa sporları için uygun merkezlerde bulunmasına rağmen bu turizm hareketinden sosyal, ekonomik ya da kültürel anlamda yeteri kadar fayda sağlayamıyor. Doğa turizmine yönelik servislerin köylerden değil daha büyük merkezlerden karşılanması ve ziyaretçilerle köy yaşamı arasında kesişimin genellikle bulunmaması buna neden olarak gösterilebilir. İncelenen vakalarda doğa turizmi pratikleri içinde köy, içinden geçilen, fotoğrafı çekilen seyirlik bir mekân/dekor olarak kalıyor.

Çok sınırlı örnekte bu tip turizm faaliyetini destekleyecek bir altyapı (konaklama, yeme-içme vs.) bulunuyor. Var olan donatılar ise köyün dışından gelen yatırımcılar tarafından işletiliyor. Köylerin doğa turizminden fayda sağlayabilmesi için etkileşimin daha fazla olduğu ara yüzlere ve eko-turizm prensiplerinin benimsendiği pratiklere ihtiyaç var.

Bu kapsamda iyi örnek olarak gösterilebilecek vakalarda (*bkz. Çukurbağ/Niğde, Kocabağ/Şavşat*), köylünün bulunduğu coğrafyayla olan deneyimini kaynak alan doğa turizmi modelleri, köyde fiili olumlu yansımalar sağlıyor.

VAKA ÖRNEĞİ

BÖLGESEL İNANÇ MERKEZLERİ

Güvenç

Küçük bir köy olan Güvenç, Hekimhan ilçe merkezine 15 km uzaklıktadır. Köyde bulunan Sadık Baba Türbesi sebebiyle önemli Alevi inanç merkezlerinden biridir. Sadık Baba Türbesi ile birlikte pek çok âşîğin mezarlarının da bulunduğu köyün sözlü edebiyat geleneğine katkısı çok büyüktür. Bu bakımdan köy, bölgesel ölçekte yoğun bir ziyaret noktasıdır.

Güvenç'e yapılan ziyaretler kurban kesimi, lokma dağıtım ve toplu yemeklerle birlikte yapılır. Ayrıca sünnet, düğün gibi önemli kutlamaların yanı sıra yerel şenlikler de yine köyde gerçekleştirilir. Kalıcı nüfusu 100 kişiden az olan bu küçük köyün, günde 2000'den fazla ziyaretçiyi ağırladığı yoğun dönemleri oluyor. Bu veri, inanç odaklı insan hareketinin köy hayatına etkisini daha açık şekilde anlaşılır kılıyor.

Burayı ziyaret eden, kurban kesen ve lokma dağıtanların yoğunluğu sebebiyle köyde ortak kullanıma hizmet edecek; kurban kesimi ve lokma dağıtımını daha temiz ve düzenli hale getirecek bir yapı inşa edilmiştir. Bu şekilde ziyaretlerin düzenli bir şekilde kontrol edilmesi ve buranın bir kültür merkezi gibi kullanılması planlanmaktadır.

Güvenç Köyünde bulunan türbe ve ziyaretler, köyü bölgesel ölçekte önemli bir odağa dönüştürüyor.

VAKA ÖRNEĞİ

DOĞA TURİZMİ VE KIRSAL EKONOMİ

Çukurbağ, Kocabey

Üstte,
Aladağlar'ın eteklerinde bulunan Çukurbağ, milli parkın kapısı konumunda.

Altta,
Kocabey Köyü, Kaçkar Dağları üzerinde önemli geçiş noktalarından biri.

Niğde Çamardı'na bağlı Çukurbağ Köyü, Türkiye'nin en önemli dağcılık merkezlerinden Aladağlar'ın eteklerinde bulunuyor. Çukurbağ, doğa turizminin aşağıdan yukarıya bir ekonomiyi beslediği nadir örneklerden sayılabilir. Büyük tur operatörleri bile zorlu dağ koşullarında yerel bilgiye ihtiyaç duyduğundan, bu bölgede rehberlik ve lojistik hizmetleri yerel kaynaklarla sağlanmakta. Dağcıların dağa taşınması, rehberlik, ulaşımın ve acil durumlarda arama kurtarma faaliyetleri Çukurbağlılar tarafından yürütülmekte.

Bölgedeki doğa turizmi faaliyetleri başta katırcılık olmak üzere ekonomik faaliyet alanı açarak önemli bir istihdam sağlamıştır. Çukurbağ içinde de küçük işletmeler dağcılara ve yürüyüşçülere yönelik hizmet sunmakta; ziyaretçiler doğrudan köy ve köyde yaşayanlarla ilişki kurmakta. Bu anlamda turizmin köye sosyal etkisi daha doğrudan gerçekleşebilmektedir.

Türkiye'nin farklı bir coğrafyasından bir diğer vaka ise, konaklama servislerinin kırsal kaynaklarla çözülmesi açısından örnek niteliğinde. Kocabey Köyü, Şavşat ilçesinin hemen dışında, Ardahan yolunun 11'inci kilometresinde yer almaktadır. Köy sınırları içinde Sahara Milli Parkı ve Şavşat Karagöl Milli Parkı bulunmakta, Kocabey Köyü Yaylası da aynı şehirlerarası yol üzerinde konumlanmaktadır. Bu anlamda gerek köyün ulaşım açısından avantajlı konumu gerek milli parkları sınırları içinde barındırıyor olması burada önemli bir hareketlilik ve bilinirlik kaynağıdır.

Her yıl geleneksel olarak düzenlenen Sahara Festivalinin dışında milli parkların günübirlik ziyaretçisi ve doğa sporları için parkları ziyaret edenler köyün içinden geçmektedir. Bu hareketin köye yansımaları, köyde inşa edilen ve konaklama amacıyla kullanılan "bungalov evler" ve otel olmuştur. Köylüler tarafından işletilen bu tesisler köyde yeni istihdam olanakları da sağlamaktadır.

• Turizm rotaları üzerindeki duraklar:

İncelenen vakalar arasında, doğal güzellikleri ya da tarihi/arkeolojik değerleriyle tur operatörlerinin rota planlaması içinde bir durak olarak yer alan köylerde de sınırlı ölçüde temasın olduğu gözlemlendi.

İncelenen vakaların bir kısmı, turların programlarında yer alan bölgesel ölçekte turizm odaklarından seçildi. Bu köyler tek başına bir destinasyon olmamakla beraber, bir bölgeyi kapsayan turların durakları arasında. Bu köylerden bazıları yılda on binlerle ifade edilen sayıda ziyaretçiyi ağırlamakla birlikte, yapılan görüşmelerde, söz konusu ziyaretlerin köy yaşantısına çok az örnekte olumlu katkı sunduğu tespit edildi.

Turlar aracılığıyla gelen ziyaretçiler, bilet karşılığında rehberler tarafından köydeki tek bir odağa götürüldüğü için köylüyle neredeyse hiçbir ara yüzde etkileşime geçme fırsatı bulamıyor. Bu tip turizmin olduğu noktalarda satışı yapılan, hediyelik eşyaların/doğal ürünlerin nadiren köyde üretildiği, genellikle dışarıdan toptan alındığı araştırma kapsamında gözlemlendi. El sanatları üretiminin azalmasıyla köylerde üretilen hediyelik eşyalar da doğru orantılı azalarak yerini seri üretilen, neredeyse tek tip hediyeliklere bırakmakta. Köylerin önemli geçim kaynakları arasındaki el sanatları, günümüzde artık yaşam kültürü içinde gelişen usta-çırak ilişkisi neredeyse bittiği için yaygın bir istihdam yaratmıyor. Kırsal kalkınmaya ve yerele özgü üretime etkisi de giderek azalmakta.

Bu tip konvansiyonel kitle turizmine bağlı modellerin, koruma çalışmalarını da olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz. Özellikle arkeolojik sit alanlarının yakınındaki köylerde turizmin köye temas etmemesi, köyde eserlerin korunmasına yönelik bilinç oluşmasını engellemekte. Bu alanlarda var olan tarihi/arkeolojik eserler köy halkı nezdinde bir fırsat olarak değil, gelişimin önünde bir engel olarak değerlendiriliyor. Bu yaklaşımın kaynağında, tarihi/arkeolojik değerlerin köye fiilen yarar sağlamadığı düşüncesi bulunuyor (*bkz. Gökyurt/Konya*).

Yerel yönetimlerin kırsal alanlarla ilgili temel gelişim stratejilerinin, organize turlara dayalı turizmin artırılmasına yönelik olduğunu da görüyoruz. Sadece tur organizatörlerinin fayda sağladığı söz konusu modellerin, yerel yönetimler tarafından daha titiz ve yerelin menfaatini gözetken yaklaşımlarla ele alınması gerekmektedir.

Ziyaretçilerle köy halkının daha fazla etkileşime geçebileceği örneklerin “yerelde özgün bir deneyim yaşamak” üzerine kurulu olduğunu görüyoruz. Yerel zanaatların, geleneksel etkinliklerin ya da fiilen köy yaşamının kendisinin deneyimlenmesi ziyaretçi-halk etkileşimini arttırdığı gibi, yerel üretimi de destekliyor. Aynı kapsamda turizm servisleri için yerelde istihdam sağlanması, kırsal mekânlarda sosyal/ekonomik gelişime katkı sunarken koruma bilincini de destekleyecektir. Bu kapsamda incelediğimiz bazı vakalar, yerel rehberlerin yetiştirildiği, yerel üreticilerin servis verdiği iyi örnekler arasında yer alıyor.

Gökyurt (Kilistra)

Meram ilçesine 40 km uzaklıktaki Gökyurt Köyü yaklaşık 2000 yıllık Kilistra Antik Kenti üzerinde yerleşmiştir. Günümüzde antik kent köye yakın vadilerde yer alırken, köyün tamamı arkeolojik sit alanı içindedir.

Yıllar boyunca antik kentle iç içe geçerek bütünleşmiş olan köyde oyma taş mağaralar günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Geçmişte depo gibi farklı işlevlerde kullanılan bu mağaralar daha sonra alanın sit alanı ilan edilmesinin ardından kullanıcıların elinden alınmış ve temizlenerek kurtarma kazılarına başlanmıştır. Bu süreçte köyün antik kent ile bağları kesilmiştir. Antik kentin ortaya çıkarılmasının ardından alana turlarla turistler gelmeye başlamış, fakat bu turizm hareketi köye herhangi bir şekilde dokunmamıştır. Turist kafileleri özgün taş mimarisi ve tarihi dokusu ile kerpiç mimarinin yoğunlukta olduğu bölgede, yine özgün bir örnek olan köye uğramadan antik kenti ziyaret edip gitmektedir. Yapılan görüşmelerde tur otobüslerinin köyde durmadan antik kente gittiği belirtilmiştir.

Tüm köyün sit alanı ilan edilmesi sebebiyle de yapıların çoğu imkânsızlıklar ve bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutmuş durumdadır. Arkeolojik korumaya yönelik önlemler köyde yaşayanların hayvancılık ve tarım faaliyetlerine engel olmaktadır. Köylülerin koruma mevzuatı, anıtlar kurulu izin süreçleri gibi yasal konularda bilgi sahibi olmamasından dolayı, koruma önlemleri günlük yaşamı olumsuz etkilemekte, halk açısından koruma kararlarına karşı bir öfke oluşmaktadır. Köyde hayat standartlarını iyileştirebilecek hiçbir müdahale yapılamadığı gibi, arkeolojik kazıların ve turizm hareketinin köye katkısı da bulunmamaktadır. Gökyurt bu bakımdan, koruma politika ve uygulamalarının yaşamı da kapsayacak, bütüncül bir çerçevede alınması gerekliliğini gözler önüne koyan önemli bir örnektir.

2.3 - Köy ve Kent Arasında Nüfus Akışı

Saha çalışmalarında kırsal alanlardaki değişimi tetikleyen etkenlerin başında, kentle arasındaki nüfus akışının geldiği görülmüştür. Kente göç, halihazırda bilinen ve kırsal alan çalışmalarında sıklıkla üzerinde durulan bir olgu. Sahada yapılan görüşmeler kente göçün farklı biçim ve katmanlarını inceleme şansı verdiği gibi, kentten köye göç olgusunu da görünür kıldı.

• Köyden kente hareket:

Kırsal alanlarda tarım üretiminin azalması ve genç nüfusun istihdam arayışıyla kentlere gitmesi istisnasız bütün örneklerde karşımıza çıktı. Köylerde üreten genç nüfusun olmaması, tüm coğrafyada karşılaştığımız, genel sorunlardan biriydi.

Gelişen ulaşım olanakları sayesinde, kentlere yakın konumdaki köylerde bu hareketliliğin topyekûn bir göç olarak değil, sürekli bir hareket hali olarak meydana geldiği görülüyor- ki bu, kırsal alanları mekânsal olarak daha belirgin biçimde etkiliyor (*bkz. Çamdibi/Havran*).

Bu kapsamda kentte yaşayıp köyde çalışan ya da köyde yaşayıp kentte çalışan genç nüfus ve çocuklu aileler özellikle dikkat çekici. Bazı ailelerin konfor ihtiyaçları, kültürel normlar ya da çocuklarının eğitimi gibi pratik sebeplerle kent merkezlerinde ikamet ettiği, ancak kırsal alanlarda tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle uğraşmaya devam ettikleri görülüyor. Aile üyelerinin bir kısmı gününbirlik ya da belirli dönemlerinde köye gide-

rek üretime devam ediyor. Bu tip akışkanlığın olduğu köylerde genç nüfusun mekân aidiyeti sürüyor, köye sosyal/kültürel sermaye akışı sağlanıyor ancak mekânsal olarak değişime etkisi sınırlı kalıyor.

Öte yandan köyde ikamet edip kentte çalışan nüfusun olduğu merkezlerde, bu nüfusun köyü mekânsal olarak da dönüştürdüğü görülüyor. Aile bağlarından dolayı, köyün daha doğal/temiz/güvenli bir yaşam alanı olması ve/veya köyde kiraların daha düşük olmasından dolayı kırsalda yaşamayı tercih eden bu nüfus, köye ekonomik olarak da katkı sağlıyor.

Kentte para kazanıp belirli hizmetleri köyde kullanarak harcama yapmaları, buldukları yerleşimlerde perakende satış, servise dayalı sektörler ve basit inşaatla dayalı işlerde gelişim doğuruyor. Bunların ötesinde köyü ikamet alanı olarak gören kentli çalışanlar, köy içinde belirli sosyal donatı alanlarının gelişimine ön ayak olabiliyor. Örneğin çocuk parkı, kaldırım düzenlemesi, sokak mobilyası gibi geleneksel olarak kent- sel yaşam biçimine hitap eden kamusal mekân ara yüzlerini ve/veya kent- sel tasarım ve estetik kaygısı ön planda tasarım tercihlerini bu tip nüfusun yaşadığı kırsal mekânlarda sıklıkla görebiliyoruz. Bu nüfus grubu sosyal anlamda da köprü kuran niteliğiyle dikkat çekiyor ve sosyal entegrasyona daha fazla katkı sağladıkları görülüyor.

Çamdibi

Havran'a 4 km mesafede bulunan Çamdibi, Havran'ın bir mahallesi gibi düşünülebilir. İlçe merkezine yakın olması sebebiyle köylü pek çok ihtiyacını ilçeden karşılamaktadır. Benzer şekilde ilçe merkezinde çalışıp köyde ikamet edenler de bulunmaktadır. Çamdibi'nde kırsal üretim devam etse de köyün genç nüfusu Havran'da maaşlı çalışıp köyde ikamet edenlerden oluşur.

Köyde çocuk parkı, kaldırım, sokak mobilyaları, peyzaj düzenlemeleri gibi kentsel mekânlarda görülebilecek altyapı yatırımları mevcuttur. Ayrıca kentten beslenen kurs, kreş gibi sosyal donatılar da bulunur. Hem merkezden buraya göçenlerin hem de merkezde çalışıp köyde yaşayanların talepleri, bu düzenlemelerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ayrıca Havran'a yakınlığı ile kentsel hizmetlerin daha ulaşılabilir olması mekânsal farklılıkları beraberinde getirmiştir. Bu tip kırsal yerleşimler günümüzde, yakın oldukları kentlerin bir uzantısı haline gelmeye başlamışlardır.

Yukarıdaki iki senaryonun gerçekleşmesi için kuşkusuz köyün kent merkezine yakınlığı en önemli kriter. Burada alt çizilen akışkanlığa sahip köylerin, kentin banliyösü niteliğine dönüştüğü söylenebilir.

• Kentten köye hareket:

Kırsal alanlarda kültürel değişimi daha radikal biçimde değiştiren diğer bir nüfus hareketiyse kentlilerin köye göçünden kaynaklanıyor. Bu kapsamda kültürel anlamda değişim/dönüşüme sebep olan kentten köye göçün üç çeşidini görmek mümkün:

1- Emekli olduktan ya da aktif çalışma hayatını sonlandırdıktan sonra, sahip olduğu birikimle köye taşınanlar. Kökeni söz konusu köye dayanıp başka şehir ya da ülkelerde çalışıp geri dönenler tüm vakalarda görülebilmekte. Bununla birlikte, iklim ya da coğrafi özelliklerinden dolayı tatil yörelerine yakın kırsal alanlara yerleşmiş, köye tamamen "yabancı" olanların da köylere taşındığı örnekler var. Bu tip yerleşimcilerin köylere yapılaşma anlamında mekânsal etkisinin olduğu ve inşaata dayalı istihdam oluşturdukları söylenebilir.

2- Yeni orta sınıf ya da yaratıcı sınıf olarak ifade edebileceğimiz, yüksek kültürel ve sosyal sermayeye sahip, küresel ağlara dâhil, bilgi ve kültür endüstrilerinde çalışan genç nüfusun, belirli kırsal alanlara süreli ya da tam zamanlı olarak yerleştiği görülebilmekte. Gelişen enformasyon teknolojilerinin sunduğu uzaktan çalışma imkânı ve yaratıcı sektörlerin mekândan bağımsız

sız iş ağıları sayesinde, serbest (freelance) çalışabilen bu sınıf, kırsal alanlarda yeni yaşam alanları oluşturmaya başlıyor. Bir hayat tarzı tercihi (ekolojik duyarlılık, doğal/temiz yaşam vs.) ve/veya ekonomik tercihler (yaşamın daha ucuz olması) sonucu oluşan bu nüfus hareketi belli başlı köyleri sosyal ve kültürel olarak görünür biçimde etkilemeye başladı.

Yukarıda belirtilen iki farklı nüfusun öncelikle kırsal alanlarda üretici değil tüketici konumunda olduğunun özellikle altı çizilmeli. Gerek emekliler gerekse yeni orta sınıfa mensup “yeni” köylüler, ya geçmişten gelen ekonomik birikimleriyle geçinmekte ya da ikamet ettikleri köyden mekânsal olarak bağımsız bir işte çalışmaktalar. Bu yeni köylülerin

belli oranda tarımsal üretim yaptığı durumlarda bile, söz konusu üretim kişisel ölçekte, ekonomik anlamda katma değer yaratmayan bir ölçektir. Sanatçılar, beyaz yaka çalışanlar, yaratıcı sektörlerde serbest çalışanların kırsal alanlara yerleşmesiyle bu merkezlerde kimi zaman sosyal, kültürel ve mekânsal problemler ortaya çıkabildiği gibi, bazı fırsatlar da belirebiliyor (bkz. Serhat/Bayramiç).

Sosyal olarak daha yaygın sivil toplum ağlarının parçası olan “yeni” köylüler, buldukları kırsal merkezlerin köprü kuran sosyal sermayesinin gelişimine katkı sağlıyor; köylerde doğal kaynakların korunması, ekolojik sürdürülebilirlik ve çevre adaleti konuları başta olmak üzere sivil toplum köprüleri kura-

VAKA ÖRNEĞİ KENTTEN KÖYE GENÇ GÖÇÜ

Serhat

Serhat Köyü, Çanakkale'nin Bayramiç ilçesine bağlı, Kazdağları'nın eteklerinde bir köy. Kentten köye genç nüfus hareketinden büyük ölçüde etkilenen Kazdağları bölgesinde, kentli genç nüfusun en yoğun biçimde yaşadığı köy Serhat. Geçimini başcılık ve bahçecilikle sürdüren köy sınırlarında, 20'ye yakın hane İstanbul'dan gelen genç bireylerden oluşuyor. Son 10 yıl içinde gerçekleşen bu değişim köyün sosyal yapısını değiştirmiş. Köylülerin "İstanbullular" olarak nitelediği grup ile köy arasında sosyal çatışmalar yaşanmasa da, iki grup birbiriyle güçlü bağlar da kurmamakta. Aynı mekânı paylaşan iki grup farklı sosyal çemberler içinde sosyalleşip, farklı kamusal mekânları kullanmakta. Serhat'ın çevredeki diğer köylere görece daha hoşgörülü ve yabancılara karşı daha açık bir köy olması bu anlamda önemli bir etken. Ancak Serhat gibi nadir örneklerde bile ekonomik etkinlikleri farklı bu grupların kolektif bir bütün oluşturduğunu görmüyoruz. Serhat'ta yaşayan İstanbullular, köyün tarımsal üretiminde pay sahibi olmamakla birlikte; kız çocuklarının eğitimi, köyün geleneksel üretim biçimlerinin belgelenmesi ve yaygın sivil toplumla bağlar kurulması konusunda köye katkı sağlamışlar. Örneğin Kazdağları özelinde altın madenlerine karşı yürütülen mücadelede, yerelde farkındalık yaratma konusunda köydeki kentlilerin ön planda olduğunu söyleyebiliriz.

rak, yaygın sivil toplumu kırsalın sorunları için mobilize edebiliyor. Saha çalışmalarında; kültürel sermaye ve insan kaynağı ile köydeki çocukların eğitimine yardımcı olmak, tıp, hukuk, bilişim gibi uzmanlık konularında köylüleri desteklemek gibi konularda yeni köylülerin katkısı olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu köylerde kadınların sosyal ve ekonomik hayatına da kentten gelenler büyük ölçüde destek sağlıyor (tıbbi sorunlar, sosyal destek, kız çocuklarının eğitimi, girişimcilik gibi). Bunların yanı sıra köye kendi ekonomik sermayesiyle gelen kentliler, bazı durumlarda basit istihdam da yaratabilmekte. İnşaat işleri, bahçe/ağaç bakımı gibi işler bunların başında geliyor.

Kentten köye yerleşenlerin bazı sosyal ve kültürel sorunlara yol açtığı da araştırma kapsamında tespit edildi. Bu yeni sınıfların kentli yaşam biçimini köyde sürdürmeye çalışması, köylülerle olan sosyal farklılıkları ve çıkar çatışmaları, söz konusu problemlerin başında geliyor. Kentten köye göç edenlerin, buldukları köyle etkileşimlerinin çoğu zaman sınırlı olduğu, entegrasyon sorunları yaşandığı; anlaşmazlıkların kimi zaman hukuki boyutları olduğu, kimi zamansa fiziksel çatışmalara yol açtığı, yapılan görüşmelerde örneklerle tespit edildi.

3- Yukarıda belirtilen iki farklı sosyal gruba ek olarak, **kentten köye göçen üçüncü bir grup ise genç girişimcilerdir**. Genç girişimciler köye, yeni üretim biçimlerini deneyerek

yeni ekonomik fırsatlar yaratmak için gelen ve köyde ekonomik bir yatırım yapan gruplardır. Bir önceki gruptan farklı olarak, kırsal alanda ekonomik bir üretim yapan ve köyde çalışan bu grubun sosyal olarak köy hayatına daha iyi uyum sağladığı; mekân aidiyetinin daha yüksek, köye bütüncül etkisinin daha fazla olduğu görülüyor. Kökeni söz konusu köye dayanan, kentte eğitim almış, belirli bir dönem kentte çalışmış, ancak hayatının bir döneminde kırsal alanlarda yeni fırsatlar yaratabileceğini fark etmiş bu grubun, bir önceki bölümde altı çizilen yeni üretim biçimlerini kırsal alanlara uyarlamada lokomotif rol oynadığı söylenebilir. Yerel özgünlüklerin ortaya çıkarılması, kaybolmakta olana ürün ve zanaatlara dayalı üretimlerin yeniden canlandırılması, yerelde istihdam yaratılması, ulusal ve uluslararası fonların köye getirilmesi, üreticiden tüketiciye doğrudan pazarlama ağlarının kurulması ve geliştirilmesi anlamında bu nüfusun köylere katkısının büyük olduğu görülmekte. Ayrıca mevcut köy halkıyla ortak bir üretimin içinde olmaları nedeniyle etkileşimleri de çok daha yoğun. Bu grubun, diğer iki gruptan farklı olarak entegrasyona bağlı problemler yaşamadığı da söylenebilir. Köylerde gençlerin göçünün azalması, istihdam sağlanması, yerel özgünlüklerin korunması ve küçük ölçekli tarımın doğal kaynakların korunarak sürdürülmesi anlamında bu tip girişimlerin uzun vadede çok olumlu katkıları olduğu, incelenen vakalarda karşımıza çıkıyor (*bkz. Onar/Arapgir*).

Onar

Arapgir'e bağlı Onar Köyü ilçe merkezine 16 km uzaklıktadır. Uzun yıllar boyu yerleşim yeri olan köyde kaya mezarları ve arkeolojik kalıntıların yanında Anadolu'nun en eski Cemevi olduğuna inanılan yaklaşık 800 yıllık Büyük Ocak Cemevi ve Şeyh Hasan Onar Türbesi bulunmaktadır. Bu anlamda Onar köyü bir inanç merkezi olarak ziyaretçi çekmektedir. Köyde nüfusun kırdan kente göç sonucu azalması ve yükselen yaş ortalaması sebebiyle kırsal üretim azalmış olsa da hâlâ devam etmektedir. Bölge özellikle üzümü ile meşhurdur. Köyün verimli toprakları ve ürün çeşitliliği boldur.

Ailesi Onarlı olup kendisi İstanbul'da büyümüş olan Evren Çöp 2017 yılında, uzun yıllar reklamcılıkla uğraştıktan sonra köye dönüp burada tarımla uğraşmaya başlamış. Çöp, ailesinden kalan topraklarda üzüm ve ceviz yetiştirmekte, kendi yetiştirdiği ürünlerle de pekmez, pestil vs. imal etmektedir. Ayrıca köy çeperindeki bir dükkânda bu ürünlerin satışını gerçekleştirmektedir. Bu yöntemle ürün çeşitlerini ve ticaret hacmini genişletmiş ve perakende satış yapan zincir firmalara ürünlerini satmaya başlamıştır.

Evren Çöp kırsal alanlarda sayıları giderek artan yeni girişimcilere iyi bir örnek teşkil etmekte. Kırsal alanlarda gençler tarımdan uzaklaşırken, yüksek öğrenim görmüş ve kültürel birikimi güçlü girişimciler tarımın sunduğu yeni fırsatları fark etmekte. Kökenlerinin Onar'a dayanmasının avantajını da kullanan Çöp, bölgedeki yaşlılardan geleneksel üretim yöntemlerini öğrenip, bu yöntemleri geliştirerek yeni özgün yerel ürünler elde etmekte. Yaptığı üretim köyün yerel bilgi birikimine ve kültürel mirasına dayanırken ürünün kalitesini belirleyen, özgünlüğü ve biriciklik değeridir. Bu anlamda söz konusu üretim tarımsal üretimin kültürel üretimle birleştiği arayüzlere örnek gösterilebilir.

Çöp'ün girişimci faaliyetleri köy içinde yeni istihdam alanları da açmış; köydeki gençlere hem örnek olmuş hem de iş imkanı sağlamıştır. Girişim Onar'a gelen turizm hareketinden köye fayda sağlanmasına yönelik ilk örnek olmuş. Ayrıca geleneksel üretim yöntemlerinin devamlılığının sağlanmasına yönelik yerel bilginin yazılı hale getirilmesine katkı sunmaktadır.

Onar zengin kültürel mirasıyla ziyaretçi çeken bir köy olmasına rağmen, turizmin köye doğrudan katkısı bulunmamakta. Üstte, Şeyh Hasan Onar Türbesi Altta, Köy içinden sivil mimarlık örnekleri

2.4 - Kentin Uzantısı Olarak Kır

Kırsal alanlarda kültür odaklı dönüşümü genel bir çerçeve içinde, “kentle olan ilişkisinin değişimi” ile ilişkilendirebiliriz. Görüldüğü gibi köy, günümüzde kentten ve kentsel ilişki ağlarından bağımsız düşünemeyeceğimiz, bu ağların bir parçası durumunda.

Köy, günümüzde kentten ve kentsel ilişki ağlarından bağımsız düşünemeyeceğimiz, kent ağlarının bir parçası durumunda. Bu yüzden köylerin, içinde buldukları tüm bölgeyle birlikte, bir bütün olarak değerlendirilmeleri gerekir.

Kentle kır karşılaştırmasının klasik sayılabilecek referansı Ferdinand Tönnies'e dayanır. Tönnies'e göre kırsal bir ilişki düzenini temsil eden topluluk (gemeinschaft), kişisel ilişkiler, akrabalık/hısımlık bağları ve cemaatleşmeye dayalıdır. Topluluk içinde sosyal destek bu kişisel bağlar ve sorumluluğa dayalı dayanışmayla, duygusal sorumlulukla; düzen ise ahlâk normlarıyla ve geleneklerle sağlanır. Köy bu geleneksel tanımıyla sosyal ve kültürel olarak özerk bir alandır. Kentsel bir ilişki düzenini temsil eden toplum birliği (gesellschaft) ise, özelleştirilmiş tanımlar üzerinden kurulu bağlara dayalıdır. Sosyal desteğin yerini kurumsallaşmış mekanizmalar, ahlâk normla-

rının yerini ise hukuk kuralları almaktadır. Toplum birliğinde, birey kişilere değil, sisteme karşı sorumludur.

Köyü kentsel bir sistemin parçası olarak ele aldığımızda en önemli değişimin aslında “topluluk” ilişkilerinde yaşandığını görüyoruz. Köylünün hem içinde bulunduğu topluluk/komünite hem de parçası olduğu kent toplumuyla ilişkisi vardır. Ancak ekonomik anlamda kentsel üretimin parçası haline geldikçe, toplulukla olan ilişkilerini düzenleyen değerler giderek sembolik düzeye iner. Geleneklerin, mekâna dair manevi duyguların, geleneksel ritüellerin, sosyal hiyerarşinin ve topluluğu biraraya getiren normların göreceli olarak kaybolduğu ya da önemini yitirdiği görülür.

Köylerin içinde buldukları tüm bölgeyle birlikte bir bütün olarak değerlendirilmeleri gerekir. Kırsal alanlarda ve kırsal topluluk ilişkilerinde yaşanan bu değişimi şöyle özetleyebiliriz:

- Ekonomik olarak; kırsalda aileler kentsel bir üretim ve tüketim ağının parçası haline gelmektedir. Köy artık kendi kendine yeten özerk bir ada olmayıp kentle karşılıklı üretim-tüketim ilişkisi kurmaktadır. Bu doğrultuda istihdam arayışı kentlere kaymakta, aile fertlerinin en azından bir kısmının ücretli olarak çalışıyor olması gerekmektedir. Aileler sosyal güvenciyi topluluk içindeki geleneksel bağlarla değil, kamu destekli kurumsal yapıda bulmaktadır.

- Kırsal üretim, ancak kentsel ağlarla uyum içindeki merkezlerde devam edebilmektedir. Özellikle yeni üretim yaklaşımları ve sosyal girişimcilik modelleri kırsalda da uygulanabilir bir hale gelmiştir.

- Mekânsal olarak; köyler giderek kent merkezlerinin uzantısı haline gelmekte, özellikle merkeze yakın köyler, kentin banliyösüne dönüşmektedir. Büyükşehir yasasının ardından mekânsal düzenlemelerle ve kentsel hizmetlerin kırsala yayılmasıyla bu değişim daha görünür olmuştur.

- İşlevsel olarak; köyler kentteki kullanımların etkisi altındadır. Başta rekreasyon olmak üzere kentin işlevsel ihtiyaçlarına yönelik kullanımlar, köylerin yaşamını ve üretimini belirgin biçimde şekillendirir.

- Sosyal olarak; topluluk ve toplum ilişkilerinin iç içe geçtiğini, köyü artık sadece topluluk olarak tanımlamadığımızı görmekteyiz. Buna bağlı olarak topluluk ilişkilerini düzenleyen geleneksel değerler değişime uğramakta; geleneksel değerlerin köy hayatında sembolik rolü işlevsel rolünün önüne geçmektedir.

Tüm bu faktörlere bağlı olarak, kültürel anlamda da köylerde kentsel alanlarda izleyebildiğimize yakın bir değişim olduğunu söyleyebiliriz. Giderek daha geniş bir ağın parçası haline

gelip, bu ağın ortak küresel/ulusal kültürel değerlerini benimsemesinin yanı sıra, kendini ağın içinde farklılaştırmaya çalışan köylerde yerele özgü kültürel değerlerin de daha önem kazandığını görüyoruz. Bu bakımdan tıpkı kentlerimiz gibi köyler de küreselleşme ve yerelleşme süreçlerini birarada yaşıyor; böylece yerel kültür, sürdürülebilir gelişim politikalarının da anahtarı haline geliyor.

Günümüzde kent merkezlerine yakın köylerin dokusunun da giderek kentsel bir peyzaja benzediğini görmekteyiz.
Havran / Çamdibi

Büyükşehir Yasasının Kırsala Etkisi

Ülkemizde özellikle 6360 Sayılı “On Dört İilde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile birlikte köy kavramı, kırsal karakteristiği yaşayan ve aktif tarımsal üretimin yoğun olduğu yerleşmelerde yasal olarak değişmiştir.

Bu kanun kapsamında köyler mahalle statüsüne geçirilmiş, kent sınırı il sınırı ile çakıştırılmış, kır nüfusu ise kent nüfusuna dâhil edilmiştir. Kanunun birinci maddesine göre; Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Ordu, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illerinde, sınırları il mülki sınırları olmak üzere aynı adla büyükşehir belediyesi kurulmuş ve bu illerin il belediyeleri büyükşehir belediyesine dönüştürülmüştür. İkinci maddesine

göre ise; Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırları ile çakıştırılmıştır.

Köylerin tüzel kişiliğinin kaldırıldığı ve mahalle olarak statü kazandığı bu yasal düzenlemeyle; köyler başta emlak vergisi olmak üzere, çevre temizlik vergisi, elektrik ve havagazı tüketim

vergisi, yangın sigortası vergisi, işgal harcı, tellallık harcı, tatil günlerinde çalışma ruhsatı harcı, eğlence vergisi, kaynak suları harcı, haberleşme vergisi ile on iki vergi ve harç katılma payı da dahil olmak üzere, 31 Aralık 2020 ye kadar muafiyet koşuluyla ödemekle yükümlüdür¹. Kırsal niteliğe sahip olsalar da, kentsel yaşam maliyetlerine tabi olacak olan köylerin mevcut dokusunun sürdürülebilirliği noktasında çeşitli engeller ortaya çıkacaktır. Vergi kalemlerinin artmasıyla birlikte yaşam maliyetlerinin artacak olması, kentsel niteliğe sahip alanları tercih edilebilir hale getirecek; kırdan kente göç hareketinde etkin, yeni bir neden belirecektir. Ayrıca köylerin kentsel yapılı çevreye dönüşmesi de söz konusudur.

Kentler birden fazla iş kolunun uzlaşma gösterdiği alanlardır. Köyler ise homojen bir iş kolu olan bitkisel ve hayvansal üretimin,

Kentsel yaşam maliyetlerine köyleri de tabi etmek kırsalda yaşamı zorlaştırmakta. 6360 sayılı yasa, örneğin Hatay gibi %50 oranda nüfusun kırsal alanda yaşadığı illerde, kırsal alanların kendine özgü dokusunun kaybolmasına neden olabilir.

yani tarım faaliyetinin yoğunlaştığı alanlardır. Mevsimlik çalışmanın yoğun olduğu köylerde, düzenli bir aylık gelir ön görülememesi ve üretim girdi maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle, kentsel yaşam maliyetlerine tabi tutulmak, temel yaşam maliyetlerini karşılayamaz hale gelmeye neden olabilir. Dolayısıyla, 6360 sayılı yasa, örneğin Hatay gibi %50 oranda nüfusun kırsal alanda yaşadığı illerde, kırsal alanların kendine özgü dokusunun kaybolmasına yol açabilir².

6360 sayılı yasanın tek sorunu mahalle statüsü kazanan köylerin, kentsel yaşam maliyetlerini karşılamak zorunda bırakması değildir. Bir ile büyükşehir statüsü kazandırmış olmak belirli bir kentsel yaşam koşullarını içermesi beklentisinin de temelini oluşturmaktadır. Öte yandan: "Köyde yaşayan vatandaşlar söz konusu kanunla 'kent'li hale gelmektedir. Oysa kentlilik yasal bir süreç sonucunda meydana gelen bir değişim değil; kentliliğe özgü tutum ve davranışların kazanılmasından sonra gerçekleşen bir sosyalleşme sürecidir"³. Bitkisel üretim veya hayvancılıkla uğraşan, su tüketimini ücretsiz gerçekleştiren ve gündelik yaşam maliyetlerinin minimum olduğu yerleşmeler olan köylerin, kentin mahallesi olarak yönetilmesi, onların kendilerine olan özgü kodlarını yitirmelerine neden olabilir.

Çağımızın en önemli küresel sorunlarından olan gıda güvenliği tesis edebilmek için kırsal alanların sürdürülebilirliğini sağlayabilmek oldukça önem arz etmektedir. Özellikle kırsal alanlarda yer alan küçük aile çiftlikleri, hem geleneksel üretim bilgisi yani örtük bilginin hem de yere özgü mimarinin ve yaşam biçimlerinin gözlemlenebildiği alanlar. Gıda güvenliğinin tesis edilebilmesinde aile işletmesi ölçeğinde; üretim bilgisinden yaşam biçimine ve mimari yapıya kadar koruma stratejisi geliştirip sürdürülebilirliğini sağlayabilmek önem arz ederken, bu aile çiftliklerini kentsel yaşam maliyetleri ile yüz yüze bırakmak özgün üretimin ve kırsal yaşam biçiminin devam ettirilemez hale gelme olasılığını arttırmaktadır.

1) 6360 Sayılı, On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair kanun. Mart 26, 2020

2) Erdem, İ., & Mutlu, A. (2016). 6360 Sayılı Yasanın "Kır-Kent" Kavramlarını Muğlaklaştırması Sorunu ve Olası Sonuçları. KAYSEM 10 (s. 159-176). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

3)Güngördü, Z., & Tezer, T. (2014). Büyükşehir Ütopyası ve Hatay'ın Geleceği. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokiyumu: Kentlerin Geleceği İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul: TMMOB Şehir Plancıları Odası.

Ödemiş Demirköy'de devam eden bir restorasyon çalışması

3. Kırsalda Koruma

Bilindiği üzere, korumacılık faaliyetlerinin yaygın biçimde uygulanabilmesi için ekonomik, politik ve kültürel bir kapasite birikimine ihtiyaç duyulur. Bu kapasite kültüre bağlı sektörlerin geliştiği, ekonomik ve sosyal hareketliliğin fazla olduğu kentlerde yaratılabilmekte. Bu bakımdan sanayisizleşme sonrası dönemde, özellikle rekabet içindeki küresel kentlerde korumacılık faaliyetlerinin değer kazanması, koruma bilincinin oluşması, özel ve kamu kaynaklarının koruma çalışmalarına aktarılması mümkün olabiliyor.

Kırsal alanlarda ise korumaya dair bu tip bir kapasite birikiminin oluşmadığını görüyoruz. Köylerde geleneksel dokuların korunmuyor olması, sadece yaşayanların bilinç eksikliği ile açıklanamaz. “Neden koruyoruz?” sorusuna kentsel alanlar için verebileceğimiz cevapların pek çoğunu kırsal alanlar için veremeyiz. Uygulamaya yönelik bir yaklaşımla ele alındığı zaman, kırsal alanlarda koruma faaliyetlerini destekleyecek ve tabanda sahiplenilmesini sağlayacak itici güçlerin pek çoğu bulunmuyor.

Koruma uygulamalarının sadece kamu kaynakları ve kamu eliyle gerçekleştirilmesi kuşkusuz sürdürülebilir değildir. Ulusal ölçekte bütüncül bir koruma ancak filen korunan alanlarda yaşayanların sorumluluk almasıyla mümkün kılınabilir. Bu bakımdan “Neden koruyoruz?” sorusuna köylerde yaşayanların verdiği cevaplar, geleceğe yönelik sürdürülebilir koruma/kültür politikalarının altlığını hazırlamak için önemlidir.

Bu bölümde, yapılan saha çalışmaları ve vaka incelemeleri ışığında, ülkemiz kırsalında korumanın niçin ve nasıl gerçekleştirildiği sorgulandı. Farklı paydaşlarla yapılan yüz yüze görüşmelere dayanarak korunamayan alanların hangi engellerden dolayı korunmadığı, korunabilen alanlarınsa hangi kapasite birikimi sayesinde, hangi modellerle, kimin tarafından korunduğu karşılaştırıldı.

Bu kapsamda ilk bölümde “Nasıl koruyamıyoruz?” sorusundan hareketle, kırsaldaki korumanın temel sorunlarının dökümünü yapmayı amaçladık. İkinci bölümdeyse korumaya yönelik kapasitenin hangi alanlarda, ne şekilde oluştuğuna odaklandık.

3.1 - Kırsalda Koruma Sorunları

Saha çalışmaları ve vaka incelemeleri ışığında, seçilen alanlardaki paydaşlar ve kanaat önderleriyle yapılan görüşmeler sonucunda, kırsal alanlarda korumanın temel sorunlarını; kırsal korumanın yapısal sorunları, yerel yönetim kaynaklı politika sorunları, yönetim sorunları ve halktan kaynaklı sosyo-ekonomik sorunlar olarak sınıflandırabiliriz

- Kırsal alanlarda koruma kapasitesini oluşturacak insan kaynağı, sosyal, kültürel ve finansal sermaye birikimi bulunmamaktadır.
- Köydeki mülk sahiplerinin binalarında kendi imkânlarıyla korumaya yönelik onarım yapacak ekonomik gelirleri yoktur.
- Kırsalda yapı dokuları büyük oranda verneküler mimariden oluşmaktadır. Koruma politikaları açısından uygulama sürecinin daha kolay planlanmasını sağlayacak, tetikleyici nitelikte anıtsal ölçekte yapılar bulunmamaktadır. Verneküler konut dokusu, doğası itibarıyla, alanda yaşayanların barınma ihtiyacı doğrultusunda, işleve yönelik, ucuz, yerel çözümlerle, organik olarak oluşmuştur. Bu dokuların korunması mekânsal olmanın ötesinde yaşam alışkanlıklarında yapısal değişim yaratmayı gerektirecektir.
- Bunlarla bağlantılı olarak, kırsal koruma alanlarında yapıların tarihi belge niteliği, sanat eseri niteliğinin önüne geçmektedir. İçinde yaşanan

yapıların “özgünlüğünün” korunması, kavramsal sorunlar doğurmaktadır.

- Kırsal alanlarda yapılaşma, temel ihtiyaçlar doğrultusunda, ucuz çözümler ve yerel iş gücüyle sağlandığı için binaların yapı kalitesi düşüktür. Zamanla daha hızlı hasar görmüş ve buna bağlı olarak daha fazla müdahale edilmişlerdir. Atıl kalan boş yapılar, rutin olarak onarım görmedikleri takdirde çok hızlı biçimde yıkılabilir. Özetle, kırsalda, rutin bakım/onarıma ihtiyaç duyan verneküler mimarinin korunması için uzun erimli süreç planlaması yapılmalıdır.
- Köylerde ekonomik faaliyetler daha az, sosyal hayat daha sınırlı olduğu için yapıların işlevlendirilmesi daha zordur. Anıtsal niteliği olan veya kamu mülkiyetindeki atıl binalar restore edilse bile, bu binaların yaşatılmasına olanak tanıyacak işlevlendirme programları oluşturulamamaktadır. Kullanım senaryosuna dönüşebilecek kamusal kullanım ihtiyacı olmadan, sürdürülebilir koruma kapasitesi oluşturulması mümkün değildir.
- Geleneksel yapım tekniklerini bilen ustalar kaybolmuştur. Yaşayan ustalar çok yaşlıdır ve bilgiyi aktarabilecekleri yeni kuşak yapı ustaları yetiştirmemişlerdir. Yerel yapım tekniklerini uygulayacak iş gücü yerelde bulunmamaktadır. Geleneksel yapım teknikleriyle inşaat yapmak bu nedenle hem çok pahalı hem de sürdürülebilir değildir.

- Geleneksel yapılarda kullanılan malzemeler yerelden temin edilememektedir. Kırsal yapı tipolojileri ve verneküler mimari geleneklerin oluşumu büyük oranda yerelde bulunan malzemeye bağlantılıdır. Söz konusu malzemelerin çoğunun bölgede yerinden temini ya mümkün değil ya da çok pahalıdır.

- Korumaya yönelik yasal hükümlerin kırsal alanlarda uygulanması yaşamı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu zorluk, özellikle sit alanları içinde görünür hale gelmektedir. Koruma mevzuatı, kırsal yaşamın doğal pratiklerine uygun değildir.

- Sit alanlarında koruma tedbirlerinden tarım ve hayvancılık faaliyetleri olumsuz yönde etkilenmekte; yaşayan halk korunan kültürel miras öğelerini bir külfet ya da ceza olarak algılamaktadır. Kültür mirasının sahiplenilememesinin ötesinde, yaşayanların, kültür miraslarına yabancılaşması söz konusudur.

- Koruma alanlarında bilgilendirme eksikliği vardır. Yaşayanların sürece katılımı ve koruma çalışmalarını bütüncül olarak kavrayabilmeleri için doğru ortamlar yaratılmamıştır; kulaktan dolma bilgilerse yanlış anlamalara neden olmaktadır.

- Koruma projelerine kamu kanallarından sunulan destekler (ör. İl Özel İdaresi fonları, TOKİ fonlar vs.) kırsal

alanlarda kullanılmamaktadır. Bu nedenle mülk sahipleri kendi kaynaklarını yaratmak zorundadır.

- Yerel yönetimler bünyesinde kırsal koruma konularında, yaşayanlara destek olabilecek teknik uzman eksikliği bulunmaktadır.

- Yerel yönetimlerin kırsal alanların korunmasına yönelik uzun vadeli politika ve vizyonlarının bulunmadığı görülmektedir. Bu anlamda kırsal mirasın korunmasına yönelik gerçekçi stratejiler üretilmemektedir.

- Kırsal alanlarda bulunan arkeolojik miras, defineciler tarafından yağmalanarak kalıcı biçimde tahrip edilmektedir. Koruma faaliyetleri kapsamında definecilerle mücadele için daha yaygın tedbirlerin alınması gerekmektedir.

- Kırsalda doğal alanların korunmasına yönelik bilinç eksikliği bulunmaktadır. Bu kapsamda; atık yönetimi, zirai ilaç kullanımı, sürdürülebilir tarım uygulamaları, tür dengelerinin korunması, su kaynaklarının bilinçli kullanımı, sulama, mera alanlarının korunması gibi başlıklardaki yanlış uygulamalar son yıllarda artmıştır.

SALIH ERDEM
KONAGI

3.2 - Kırsalda Koruma Biçimleri

Değişen zaman ve gündelik pratikler tarihi bir alanı, tüm işlevi ve içinde barındırdığı yaşamla birlikte korumayı imkânsız kılar. Fiziksel olarak tamamen korunan bir alan, geçmiş kullanımına uygun bir şekilde işlevlendirilebilse de, ancak özgün olanın günümüzdeki yansımaları elde edilmiş olur. Dolayısıyla bu alanların korunması, günümüzde kırsal mekânı oluşturan ilişki biçimlerinin yitmeye başlamasıyla ancak farklı biçimler ve işlevlerle mümkün olabilir. Nihayetinde bu çaba mekânın karakterini kırsal pratiklerden çok kentsel pratikler çerçevesinde ele aldığından mekânın dönüşümünü hızlandırır.

Koruma bir yönüyle “kentsel” bir müdahale biçimidir. Kırsal alanlarda yapılan koruma çalışmalarına baktığımızda; korumayı sağlayan kapasitenin kırsal değil, kentsel bir ihtiyaçtan doğduğunu görebiliriz. Yapılan saha çalışmalarına

dayanarak ülkemizde korumaya yönelik faaliyetlerin gerçekleştiği ya da planlandığı alanların üç model altında ele alındığını söyleyebiliriz: Köy topluluğunun kentte yaşayan fertlerinin köyde yaptıkları koruma çalışmaları, turizme yönelik gerçekleştirilen koruma çalışmaları ve kentli orta sınıfın ikinci konut alanı olarak gördüğü kırsal alanlarda yaptığı koruma çalışmaları.

Bu sınıflandırmaya tartışmayı kolaylaştırmak için gidilmiştir. Bu bölümde üç başlık altında sunulan modeller, sahada iç içe geçmiş; biri diğerini tetiklemek yoluyla homojenleşmiş durumdadır. Her modelin olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçlar da yarattığı görüleceğinden, bu bölümde modellerin sadece sebebi ve sonuçları incelendi; bu değerlendirmenin gelecekte yönetime yönelik tartışmalara katkı sunması hedeflendi.

3.2.1 - Bellek merkezi olarak köy:

Koruma çalışmaları zamanla sembolik bellek merkezlerine dönüşen köylerde yaygın olarak devam etmekte.

Köyler her ne kadar kentlere göç vermiş olsa da köy topluluğunun kentlerde yaşayan üyeleri için köy hâlâ “ata toprağı”, “baba evi” olarak sembolik bir değer taşıyor. Köyler bayramlarda “dönülen” bir mekân; bazıları için akrabaların yaşadığı, bazıları için çocukluğunun

geçtiği, bazıları içinse yitirdiği aile fertlerinin mezarının bulunduğu bir yer olarak, topluluğu birarada tutan kolektif belleğin kaynağı.

Saha çalışmalarında korumanın en yaygın ve süreklilik arz ettiği örneklerde, müdahalelerin köyde yaşamayan ancak köyden köye dayanan birey/aileler tarafından gerçekleştirildiği görülmüştür.

Sırakonak (Pegir), Apçağa

Erzincan'ın Kemaliye İlçesindeki Apçağa ve Sırakonak köyleri bellek merkezi olarak yaşatılan kırsal merkezlere iyi birer örnek oluşturuyor. Her iki köyün de nüfusunun büyük çoğunluğu büyük şehirlere göçmüştür. Öte yandan, Apçağalılar ve Sırakonaklılar artık köyelerinde yaşamasalar da sosyal bağlarını ve bu bağlardan gelen birikimi korumayı başarmış, işbirliğine dönüştürmüşlerdir.

İstanbul'da "Apçağa Köyü Güzelleştirme ve Kalkındırma Derneği" adı altında örgütlenen köylüler, başka şehirlerde yaşasalar da köye karşı duyulan mekân aidiyeti ve topluluk ilişkileri çok güçlü biçimde devam ettirilmektedir. Apçağa örneğinde topluluk mekândan bağımsız olarak varlığını sürdürmekte, mekân (köy) ise bu varlığın sembolik odağı; bu yüzden de korunan bir bellek merkezine dönüşmektedir. Kendisi de Apçağalı olan Ahmet Kutsi Tecer'in meşhur "Gitmesek de, görmesek de o köy bizim köyümüzdür" dizeleri, Apçağalıların mekâna olan bağlılığını ve bağlılığın korumaya nasıl yansındığını en iyi biçimde ifade ediyor.

Sırakonak Köyünde sivil mimarlık örneklerinin büyük çoğunluğu korunarak günümüze ulaşmış, köy geleneksel dokusunu bütüncül olarak muhafaza etmiştir.

Mekân aidiyetiyle yaratılan bu kaynağın yansımaları öncelikle köyün yapısal durumundan okuyabilmekteyiz. Apçağa Köyünde sivil mimarlık örneklerinin tamamına yakınının restorasyonları yapılmış, kamusal mekânlar düzenlenmiş, ortak kullanım alanları tesis edilmiştir. Bu yapısal müdahalelerin tümü büyük şehirlerde yaşayan köylülerin ve Apçağalıların çabaları ile gerçekleşmiştir. Topluluğun üyeleri bireysel kaynaklarını köy yararına seferber ederek, imece kültürünü günümüze taşımayı başarmıştır.

Topluluğun sosyal bağları ve mekân aidiyeti, köyün üretimine de yansımaktadır. Örneğin Apçağa'da yerleşik nüfusu düşük bir köyde görmeye alışık olmadığımız bir ekmek fırını bulunur. Bu fırından yılın her günü binlerce ekmek kargo ile İstanbul'da yaşayan Apçağalılara gönderilir. Büyükşehirlerde yaşayan topluluk üyeleri, köy için ulusal sivil toplum, devlet kurumları ve özel sektörle de bağlar kurabilmektedir. Bu bağlar sayesinde köy yaşatılmış, istihdam olanakları artırılmış ve köyün ihtiyaçlarına yönelik verimli işbirlikleri kurulabilmektedir.

Apçağa'nın, topluluğu bir arada tutan bir bellek merkezi olması, kültür mirasının korumasına yönelik fırsatları da doğurmaktadır. Köylerini hatırlamak istedikleri şekliyle muhafaza etmeye çalışan Apçağalılar geleneksel yapıları korurken köyün belleğinin yaşatılacağı bir köy müzesini de yine kendi

imkânları ile kurmuşlar. Köy müzesi büyük şehirlerdeki örneklerinin aksine, öncelikle artık Apçağa'da yaşamayan Apçağalılarının kolektif hatıralarını korumaya yönelik bir merkez olarak ele alınmaktadır. Bu koruma çalışmaları özellikle son yıllarda köyde turizm hareketini artırmış ve ekonomik açıdan yeni fırsatları da beraberinde getirmiştir.

Apçağa'ya çok yakın mesafede bulunan Sırakonak'ta da benzer bir koruma hareketini görmekteyiz. Yerleşik nüfusu 7 kişi olan köyün mekânsal olarak bir çok canlı kent merkezinden bile daha bütüncül korunduğu, sivil mimarlık örneklerinin günümüze ulaştığını, kamusal mekanların daha yüksek standartlarda olduğunu görmekteyiz. Köyün başka şehirlerde yaşayan halkı Sırakonak'a yılın sadece belirli ay ya da haftalarında da gelse, dede mirası olan yapıların bakımları ihmal edilmiyor, köyün ortak mekanlarının korunması için işbirliği yapılıyor.

Her iki köy de ilerleyen süreçte turistik açıdan ilgi çekmeye başlamışsa da, burada korumanın turizme yönelik değil, kolektif belleği korumaya yönelik olduğu, yapılan görüşmelerde farkedilmiştir. Dışarıdan gelenlere gayri menkul satışının yapılmadığı bu köylerde turizme yönelik hizmet altyapısı da gelişmemiştir. Başka bir ifadeyle binalar otel, restoran, kafe olarak işlevlendirilmek üzere değil; sadece varlıklarını sürdürmeleri için restore edilmektedirler.

İlk sıra,
Apçağa Köy Müzesinde köy yaşantısını yansıtan etnografik bir koleksiyon sergileniyor.
İkinci sıra,
Apçağa 'da bulunan fırında yapılan ekmeğin her gün kargoyla Türkiye'nin farklı yerlerinde yaşayan Apçağalılara gönderiliyor.
Üçüncü ve dördüncü sıra,
Apçağa ve Sırakonak köy meydanları halkın katkıları ile korunmuş bakımlı kamusal alanlar.

Ele alınan vakaların tümünde yaz ve kış nüfusu arasında büyük farklar olduğu saptandı. Ekonomik kaygılarla farklı şehirlerde hayat kurmuş topluluk fertleri yaz aylarında, tatillerde, bayram, düğün ya da cenaze törenleri, şenlikler gibi çeşitli nedenlerle köylerde zaman geçirmekte. Köyde geçirilen zaman kısa da olsa köyler korunması gereken bellek merkezi olarak sembolik değer taşıyorlar. Özellikle aile evlerinin bakımı, onarımı (yapılan görüşmelerde katılımcıların sıklıkla kullandığı ifadeyle; “Dedemizin evine sahip çıktık”) tabandan ve kendiliğinden bir koruma hareketini doğuruyor (bkz. *Apçağa ve Sırakonaklar/Kemaliye*).

İncelenen köy müzelerinin büyük çoğunluğunun, sembolik bellek merkezlerine dönüşen köylerde açıldığı gözlemlendi. Topluluğun hatıralarını ve ortak değerlerini görünür kılmak, bu değerleri kendi yeni kuşaklarına aktarabilmek köy müzelerinin öncelikli açılma motivasyonunu oluşturuyor. Bu tip köy müzeleri turizme yönelik değil, bizzat köy halkı için köy halkı tarafından imeceyle kuruluyor.

Bellek merkezine dönüşen köylerde yıllık şenlik/etkinlik/festival gibi gelenekler daha canlı biçimde sürdürülüyor. Geleneksel etkinlikler topluluğun biraraya gelmesine fırsat yarattığından, topluluk tarafından da benimsenerek yaşatılıyor.

Çalışmada, yerel inanç merkezlerinin de benzer bir dinamikte kolektif olarak korunduğu gözlemlendi. Özellikle belirli mezhep/inanış/cemaatler açısından önem taşıyan yerel odaklar, manevi olarak topluluğu birarada tutan bellek merkezleri olarak kolektif biçimde korunuyor (bkz. *Ocak/Arapgir*).

Köylerin bellek merkezleri olarak korunması, topluluğun mekân aidiyetiyle doğru orantılıdır. Öte yandan bu modelde köy, kuşkusuz, dışarıdan gelecek (remittance) sermaye girişine bağımlıdır. Korumanın ne oranda sürdürülebilir olduğu, bu noktada topluluktan topluluğa göreceli olarak değişkenlik gösterir.

Saha çalışmalarında korumanın en yaygın ve süreklilik arz ettiği örneklerde, müdahalelerin köyde yaşamayan ancak kökeni köye dayanan birey/aileler tarafından gerçekleştirildiği görülmüştür. Köy topluluğunun kolektif varlığını sembolize eden bu köyler, bellek merkezlerine dönüşmüştür.

Köy camileri, mezarlıklar, köy evlerinin bakımı, köyün temel alt yapı problemlerinin çözülmesi bu dinamik sayesinde, farklı şehirlerde yaşayanların bağışlarıyla yapılıyor. Bu bakımdan köylerde ortak bellek yaşatıldığı sürece, dışarıdan sermaye girişinin sürdüğünü söyleyebiliriz.

VAKA ÖRNEĞİ

İNANCA DAYALI BELLEK MERKEZİ

Ocak

Ocak Köyü Erzincan'ın Kemaliye ilçesine bağlı tarihi ve turistik bir köydür. Ocak Köyü, 13. yüzyılda Hıdır Abdal Sultan'ın tekkesi etrafında, söylenceye göre, 12 hane ile kurulmuştur. Hıdır Abdal Anadolu tarihinde "Horasan Erenleri" ya da "Alp Erenleri" olarak da bilinen inanç ve kanaat önderlerinden biridir.

Ocak Köyü açısından Hıdır Abdal Dergâhı mekân aidiyetinin temelini oluşturmaktadır. Köy sadece köklerin bulunduğu bir yer olmasının ötesinde manevi bir inanç merkezidir. Köyün bu anlamda sembolik bir değeri bulunmakta, manevi özelliğinden dolayı korunmaktadır. Aynı sebepten, köy dışarıdan önemli ölçüde bağış almaktadır ve yaygın bir sosyal sermayeye sahiptir. Ocak Köyü kışın büyük oranda boşalan ancak yaz nüfusu kalabalık köylerdendir. Yazın köydeki evlerin tamamının dolduğu kaydedilmiştir. Yaz nüfusu tüm yazı geçirmeyip süreli olarak köyü ziyaret etse de, köye yatırım yapmaya devam etmektedir. Köyün yapısal olarak iyi durumda olması bundan kaynaklanmaktadır. Köyün dışarıda aktif bir sivil toplum örgütlenmesi bulunmaktadır. "Ocak Köyü Dayanışma Derneği" muhtarlık ile işbirliği içindedir ve köyün ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Dernek ayrıca köyün dışında topluluğu birarada tutmaktadır, yerel kültürü yaşatmaya devam etmektedir.

Köyün sosyal sermayesi en önemli ekonomik potansiyeli olarak görülebilir. Köydeki tesisler ve köyün ihtiyaçları neredeyse tamamen yapılan bağışlar ile karşılanmaktadır. Hem köye gelen ziyaretçiler hem de dışarıdan köye bağışlar yapılmaktadır. Bu bağışlar elbette köyün manevi inanç merkezi olması ile doğru orantılıdır. Bunun en somut göstergesi Türkiye'nin ilk köy müzelerinden biri olan Ocak Köyü Müzesidir. Kültür Bakanlığının denetiminde Erzincan'da kurulmuş tek özel müze olan Ocak Köyü Müzesi inanca dayalı bir hafıza mekânı olarak işlev verir. Ayrıca her yıl düzenlenen Hıdır Abdal Şenlikleri gibi etkinlikler, ortak belleğin yaşatılmasında önemli paya sahiptir ve köyün ekonomik birikimi kadar mekânsal düzenlemesini de büyük ölçüde şekillendirmiştir.

Üstte,
Ocak Köyü Müzesi Türkiye'deki ilk köy müzelerinden biridir.

Altta,
Hıdır Abdal Şenliklerinin de yapıldığı köy meydanı bir etkinlik alanı olarak düzenlenmiştir. Bu dönemde köyü ziyaret edenlerin sayıları binlerle ifade edilmekte.

3.2.2 - Turizm seti olarak köy:

Turizm yaklaşımları, kırsal alanlarda gerçekleştirilen koruma çalışmalarına etki eden önemli bir faktör. Son yıllarda bazı turizm odaklarının merkezlerden uzaklaşmasıyla kırsal alanlarda turizmin potansiyeli artmaya başladı. Özellikle yerel yönetimler ve kamu idareleri kırsal alanların daha görünür olmasıyla koruma çalışmalarını hızlandırdı; ana stratejilerini bu model çerçevesinde geliştirmeye başladı.

Kırsal alanlarda yukarıdan aşağıya, kamulaştırmaya dayalı ve turizm odaklı koruma modelinde; köy yaşamının değil, idealize edilmiş “köy algısının” yeniden yaratıldığı söylenebilir.

Kırsal alanlardaki anıtsal nitelikteki yapıların restorasyonu, alt yapı çalışmaları, sivil mimari yapılarının restore edilerek konaklama, yeme-içme mekânları olarak işlev kazanması ve sokak sağlıklaştırma çalışmalarını bunların arasında sayabiliriz.

Köylerdeki koruma çalışmaları yüksek maliyete ihtiyaç duyduğu için kamu, önde gelen aktör halini aldı. Tarihi niteliği olan köy camileri öncelikle Vakıflar Müdürlükleri tarafından, konut restorasyonları ve sokak sağlıklaştırma çalışmalarıysa kamu idareleri

ve yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmeye başlandı. Ayrıca son yıllarda Karayolları Müdürlüklerinin çok sayıda tarihi köprüyü bu kapsamda restore ettiğini biliyoruz. Ek olarak belli oranda ziyaretçi hareketine sahip sınırlı örnekte, turizm yatırımcılarının da konut satın alarak, yeniden işlevlendirmek üzere restore ettiğini görüyoruz. Söz konusu bu modellerde, büyük oranda yukarıdan aşağıya işleyen bir planlama süreci yürütülmektedir.

Ana hedefin sadece turizm faaliyetini geliştirilmek olduğu koruma projelerinin uygulandığı köylerde, koruma çalışmalarının köy yaşamıyla entegre olamadığı, hatta belirli vakalarda köy hayatını olumsuz etkilediği de tespit edildi. Kırsal alanlarda yukarıdan aşağıya, kamulaştırmaya dayalı ve turizm odaklı koruma modelinde; köy yaşamının değil, idealize edilmiş “köy algısının” yeniden yaratıldığı söylenebilir. Bu idealize köy yaşantısı içinde korunan binaların, turizm faaliyetinin gerçekleştiği bir sete, köy yaşantısının ise ziyaretçilere yönelik stilize edilmiş gösterilere dönüşme tehlikesi bulunuyor. Bu tip vakalarda köyün sadece düğün fotoğraflarına dekor olarak kullanıldığı, özellikle hayvancılık faaliyetlerinin turizme zarar vermemesi için yasaklandığı, mekân düzenlemelerinin kırsal üretime değil ziyaretçilerin ihtiyaçlarına yönelik yapıldığı ve köylülerin mekân aidiyetlerinin zamanla kaybolduğu; köylülerin yaşadıkları alana ve topluluğa yabancılaştıkları gözlemlendi. (bkz. Şenköy/Antakya)

VAKA ÖRNEĞİ

TURİZM SETİ OLARAK KORUNAN KÖYLER

Şenköy

Yayladağ'a bağlı Şenköy Köyü bölgede turistik olarak ilgi çekici ve ziyaretçi akışı sağlayan köylerden biridir. Tur operatörlerinin rotaları üzerinde bulunan köy ayrıca hafta sonları bölgeden de günübirlik ziyaretçi çekmektedir.

Şenköy valilik kaynakları ile geniş ölçekli bir proje olarak ele alınarak koruma çalışmaları yapıldığı bir köydür. Bu süreçte iki etap halinde köydeki bütün yapıların cepheleri onarılmış, sokaklar ve ortak mekanlarda alt yapı ve kentsel tasarım çalışmaları yapılmış, anıtsal yapılar restore edilmiştir. Yapılan çalışmalar yukarıdan aşağıya bir modelle uygulanmıştır. Bu süreçte köyün özgün mimari özelliklerinden ziyade idealize edilmiş bir köyün inşa edildiğini görmekteyiz. Aynı süreçte köy televizyon dizileri ve film çekimleri için kullanılmış, yapılan koruma müdahalelerinde film çekiminin ihtiyaçları da gözletmiştir.

Bu bakımdan Şenköy turistik açıdan ilgi çekici, "sevimli", idealize bir köyü; amacı doğrultusunda film dekoru olarak başarıyla yansıtmaktadır. Öte yandan turizm, köyün sosyal hayatı ve ekonomik etkinliklerini desteklememektedir. Hayvancılık ve tarım ile uğraşan köy halkı açısından turizm bir gelir kaynağı olarak görülmemekte. Geçmişte restore edilmiş dükkânlar boş durmakta ve işletilememektedir. Köyde her hangi bir servis mekânı bulunmamaktadır. Var olan az sayıda turistik hizmeti dışarıdan gelen tur operatörleri vermektedir.

Bu haliyle Şenköy seyirlik bir objeye dönüşürken, koruma faaliyetlerinin köy yaşamı ile çok uzak olduğu, bu bakımdan sürekliliğinin sağlanamadığı görülmekte. Bunların yanı sıra artan turizm ile köy çevresinde gelişme baskısı yaratmakta ve halihazırda tarım faaliyetlerini tehdit etmektedir.

Turizme yönelik idealize edilerek korunan köylerde, turizm faaliyetlerinin neredeyse tamamının köyün dışından gelen girişimciler tarafından yürütüldüğü de bir diğer ayrıntı. Bu tip alanlarda yapılan görüşmelerde, köylülerin sahibi olduğu mülkleri turizm yatırımcılarına satmayı tercih ettiği, turizmin yeni üretim biçimlerini çok sınırlı destekleyebildiği de tespitler arasında.

Evrensel koruma ilkeleri “yaşatarak” korumayı özendirir. Bu açıdan kırsal alan-

ların turizme yönelik restorasyonunda başarılı örnekler de bu prensip doğrultusunda, yaşamın devamlılığını sağlayacak fırsatların yaratılmasına bağlıdır. Bu tip bir koruma modeli ancak stratejik olarak seçilmiş sınırlı alanlarda, bütüncül olarak planlandığında bölgesel ölçekte olumlu etki bir yaratır.

“Açık hava müzesi” olarak ele alabileceğimiz bu örneklerde (tüm müzecilik uygulamalarında da geçerli olan) iki temel kriterin, koruma uygulamalarının

VAKA ÖRNEĞİ
TURİZM VE SOSYAL KALKINMA

Misi

Nilüfer ilçesinin bir köyü olan Misi, büyük bölümü 18. ve 19. yüzyılda inşa edilen geleneksel konut dokusuna sahiptir. Özgün mimari kimliğini günümüze kadar korumuş olan köy, Bursa kent merkezine yakınlığından dolayı özellikle hafta sonları yoğun bir ziyaretçi hareketliliğine sahiptir. Köyde restoran, pansiyon, kafe ve kahvaltıcılar kent peyzajının büyük bölümünü oluşturmaktadır.

Misi Köyü, turizmin sosyal donatılarla desteklediği örneklerden biri. Yerel yönetimin girişimleriyle geçmişte köyde 9 ev restore edilip, Mysia Fotoğraf Müzesi, Nilüfer Edebiyat Müzesi, Nilüfer Sanat Evi, Nilüfer Çocuk Kütüphanesi, Misiköy Etnografya Evi, Kozaevi, İpekevi, Tarih ve Turizm Bürosu ve Arşiv gibi yeni işlevlerle halkın kullanımına açılmış. Misi Köyünde kadın istihdamının artırılması ve yerel ekonominin güçlendirilmesi için, İpekev ve Kozaevi Misi Köyü Kadınları Kültür ve Dayanışma Derneğine tahsis edilmiştir. BM'nin desteğini alan 'Yüzde 100 Misi' projesi ile alandaki örgütlenme, eğitim ve üretim faaliyetleri sürdürülmüş, ipek böceği ve ipekçilik kültürü yaşatılırken, köyde yaşayan yerel halk için yeni ekonomik kaynaklar yaratılmıştır. Ayrıca Mysia Yolları adıyla hazırlanan gezi rotaları ile bütünlük oluşturacak şekilde planlanan çalışmalar sayesinde köyün turizm potansiyeli de göz önünde bulundurulmuştur.

Bu bakımdan turizmin ekonomik bir hareketliliğin ötesinde, köy içinde sosyal ve kültürel gelişimi de tetiklediği görülmekte.

devamlılığının sağlanmasında önemli rol oynadığı görülüyor. Bunlardan ilki köye özgü üretim biçimlerinin, turizm faaliyetleri içinde bir gösteri olarak değil, katılımcı bir deneyim olarak kurgulandığını durumlarıdır. Geleneksel/özgün ürünler ve mekânın kimliğini şekillendiren üretim bir değer olarak odağa alındığında, daha yaygın bir ekonomik etki yaratması için söz konusu geleneksel değerlerin tabanda sahiplenerek yaşatılmasını mümkün olabilir.

İkinci kriterse, koruma çalışmaları kapsamında köy içinde kültürel ve sosyal donatı alanları oluşturulmasıyla bağlantılıdır. İncelenen vaka çalışmalarında aktif kültür ve sosyal donatı alanlarıyla zenginleştirilen turizm merkezlerinde ziyaretçiler ve yaşayan halkın etkileşime geçebildiği görüldü. Ayrıca bu donatı alanlarında köye yönelik eğitim programları ve sosyal programların uygulanmasının, köyün mekânsal restorasyonunun yanı sıra, sosyal hayatına da katkı sağlayabildiği gözlemlendi. (bkz. *Misi/Bursa*)

Turizme odaklı yukarıdan aşağıya koruma müdahalelerinde; “köy temalı eğlence merkezleri” ile sürdürülebilir ve bütüncül değer yaratan uygulamalar arasındaki fark, müdahalenin köy yaşamına ne denli dokunduğu, köylünün aktif katılımını ne kadar sağladığı ve ziyaretçilerle köylülerin hangi oranda etkileşime geçtiğiyle ölçülebilir.

3.2.3 - Alternatif yaşam alanı olarak köy:

Kent merkezlerinde özellikle kültürel dönüşüm süreci sonrasında korumanın önemli itici güçlerinden biri orta sınıfın (ve yeni orta sınıfın) değişen tüketim alışkanlıkları ve yaşam alanlarını farklılaştırma çabasıdır. Bu süreçte kent merkezlerindeki tarihi alanların kendi kimlik inşası çabasındaki orta sınıf için cazibe merkezlerine dönüştüğü, bu alanların orta sınıf tüketim alışkanlıklarına imkân sağlayacak şekilde değer kazandığını ve koruma çalışmalarının yoğunlaştığını biliyoruz.

Saha çalışmaları, benzer dinamiklerin belirli kırsal alanlarda da etkili olduğunu gösterdi. Yerel dokusu korunmuş, tarihi karakteri olan, büyük kent merkezlerine ulaşımı kolay kırsal yerleşimler, doğal ve sakin hayat arayışı içindeki kentli orta sınıf için “alternatif yaşam alanlarına” dönüşmüş durumda. Bu süreç aynı zamanda aşağıdan yukarı işleyen bir koruma hareketini de besliyor. Çoğunlukla ikinci konut olarak kullanılan evlerden oluşan bu kırsal yerleşimlerde, başarılı restorasyon uygulamaları yapılmış; yeni mülk sahipleri yerel yönetimlerle daha doğrudan ilişki kurarak köyde temel alt yapı çalışmalarına kaynak yaratabilmiş, (bkz. *Adatepe/Küçükkuşu*)

Bu tip koruma çalışmalarının yaygın olduğu kırsal alanlarda sosyal/kültürel/ekonomik dönüşümün çok hızlı gerçekleştiğini görüyoruz. Kentte orta sınıf

tüketim alışkanlıklarına bağlı gelişen koruma hareketi genellikle “soylulaşma” süreciyle birlikte ele alınır. Benzer dinamikler köylerde de “kırsal soylulaşma” (rural gentrification) sürecini tetiklemekte. Soylulaşma çok genel bir tanımlamayla düşük gelir yaşam alanlarına, orta ve üst gelir nüfusun talebinin artması, buna bağlı olarak nüfus yapısının değişimidir. Kırsal soylulaşmanın yaşandığı alanlarda da benzer değişim kentli-köylü nüfusun ilişkisi üzerinden okunabilir.

Alternatif yaşam alanı olarak, kentliler tarafından benimsenerek korunan köyler sınırlı odaklara toplanmıştır. Bu odakları belirleyen iki önemli etkenden ilki, orta sınıf nüfus barındıran büyük kentlere yakınlıktır. Turizmden farklı olarak küçük ve orta ölçekli yerleşimlerin çevresinde bu tip konut alanları görülmemektedir. Ayrıca alternatif yaşam alanları sosyal faktörlerle de gelişir; kent içi örneklerde de görüldüğü gibi, orta sınıf yeni yaşam alanlarına yerleşirken kendi sosyal ağlarını kullanmakta. Bu bakımdan soylulaşmanın belirli merkezlerde yoğunlaştığı görülüyor. Benzer şekilde kırsal alanda da yeni gelen kentliler birbirlerinin aracılığıyla, benzer sosyal ağları kullanarak kırsala yerleşiyor. Bu yüzden incelenen koruma alanlarında birbirlerine komşu köylerden bir tanesinin yoğun nüfus hareketi mevcutken, hemen yanındaki köyde hiçbir çalışma olmadığı örneklerle rastlanabilmekte.

Alternatif yaşam alanına dönüşen köylerdeki sosyal değişimin bölgesel ölçekte de etkisi olduğu görül-

mektedir. Bu alanlarda gayri menkul değerlerinin spekülatif olarak hızla arttığını, kısa vadeli ekonomik kazanç sağlamak isteyen köylülerinse mülklerini sattığını görüyoruz. Bu durum köylülerin uzun vadede mülksüzleşmesini, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin zarar görmesini de beraberinde getiriyor.

Bu tip alanlarda ekonomik faaliyetlerin de değiştiğini görmekteyiz. Dışarıdan sermaye girişi başta inşaat işleri olmak üzere belirli bir istihdam alanı açıyor ve çevresindeki servis sektörlerini olumlu yönde etkiliyor. Buna küçük üreticiler de dâhildir. Ayrıca nüfus değişimiyle orta gelir düzeyindeki kentlilerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda kırsal alanda temel donatı ve hizmetlerin gerçekleşmesi için aktif rol oynadığı, köyde yeni fırsatlar doğmasına imkân sağladığı örneklerle de karşılaşılıyor.

Tıpkı kentlerdeki soylulaşma alanlarında olduğu gibi kırsalda da, yeni gelenlerle köyün sakinleri arasındaki sosyal etkileşimin kendisi, koruma alanının uzun vadede niteliğini belirleyen bir faktördür. Köy mekânında, farklı sosyal topluluklar etkileşim kurabildiğinde koruma çalışmaları köy için sosyal/ekonomik/kültürel fırsatlar doğurabilir. Etkileşimin kurulamadığı durumlarda topluluklar arasında çatışma çıktığını söyleyebiliriz. Bu tip alternatif yaşam alanına dönüşen köylerde, sosyal projeler, kültürel etkinlikler, kamusal mekânda karşılaşmaları destekleyen müdahaleler özendirilmelidir.

Adatepe

Çanakkale'nin Küçükkuyu ilçesine bağlı Adatepe Köyü, özgün sivil mimarlık örnekleri ile doku bütünlüğünü koruyabilmiş kırsal miras alanlarından biri. Kazdağlarının eteklerinde olması, çevresindeki Zeus Altar'ı gibi turistik odak noktalarına ve Edremit Körfezi üzerindeki deniz turizmi ile öne çıkan tatil beldelerine yakınlığı dolayısıyla, doğa ve kültür turizmi açısından da cazip bir konumu bulunmaktadır.

Adatepe eski bir Rum köyüken 1900'lerin sonuna gelindiğinde nüfusunu büyük ölçüde kaybetmiş ve köhneleşmiştir. Koruma çalışmalarının 1980'lerde başladığı köyde terkedilmiş evleri satın alan akademisyen, yazar ve sanatçılar ikinci konut olarak kullanmak üzere yapıların restorasyonunu gerçekleştirir. Adatepe, günümüzde tamamına yakını restore edilmiş konutları, özgün kamusal mekânları ve bütün olarak korunabilmiş dokusuyla yaşamaya devam etmekte.

Sakin ve doğal yaşam vaadiyle alternatif bir yaşam merkezine dönüşen köyde, yapıların çok büyük bölümü büyük şehirlerden gelen orta sınıf ailelere aittir. Bu süreçte köyde gayrimenkul değerleri artmış ve konut fiyatları büyük şehirlerin lüks sayılabilecek mahallelerindeki benzer meblalara ulaşmıştır. Adatepe'de yaşanan dönüşüm çevresindeki diğer orman köylerinde de benzer bir talep oluşturmuş; bölge sosyal ve ekonojik bir dönüşüm gerçekleşmiştir.

Günümüzde Adatepe Köyünün bu sosyal dönüşümle birlikte kimliğinin de kırsal yerleşimden, prestijli tematik bir konut alanına evrildiğini görüyoruz. Adatepe ismi çevresinde oluşan bu kimlik; alandaki servisleri, tüketim alışkanlıklarını, üretimi de şekillendirmektedir. Söz konusu kimliğin yaratılmasında da tarihi dokunun ve dolayısıyla korumacılık faaliyetlerinin öncelikli payı olduğunu görüyoruz. Bu anlamda koruma kapasitesi oluşturan temel etken, köyü yaşam alanı olarak sahiplenen kentli toplulukların kimlik inşası süreciyle bağlantılıdır.

Üstte, Adatepe'nin karakteristik binaları düğün fotoğrafı çektiren çiftlerin rağbet ettiği çekim noktalarından. Altta, Günümüzde Adatepe'deki sivil mimari doku büyük ölçüde restore edilmiş durumda.

Terk Edilmiş Köylerin Durumu

Köylerin korunması başlığı altında özel bir durumu terkedilmiş köyler oluşturuyor. Ülkemizde farklı coğrafyalarda, farklı sebeplerle terk edilmiş çok sayıda köy bulunuyor. Ekonomik sebeplerle, siyasal çatışmalar sonrasında, doğal afetler veya coğrafi değişimler sonucu, büyük nüfus hareketlerinin parçası olarak ya da baraj sularının altında kalma tehdidiyle terk edilen çok sayıda köy bugün hayalet yerleşimler olarak duruyor. Zamanın bir noktasında donan bu köyler gelişmeye devam etmediği için çoğu zaman özgün haliyle, değişmeden kalmış, ancak fazlasıyla tahrip olmuş bir yapı dokusuna sahiptirler. Bu bakımdan terkedilmiş köyler özel bir koruma sorununu içeriyor.

Ödemiş'e bağlı Lübbey Köyü çarpıcı bir coğrafya içinde özgün dokusu bozulmamış bir terk edilmiş köy.

Bütüncül ve sürdürülebilir bir koruma yaklaşımı içinde yerleşimleri sosyal, kültürel ve ekonomik bir bütün içinde ele alıyoruz. Bu bakımdan bu raporda da köylerin değişimi ve korunması aynı bütünlük içinde vurgulanmaya çalışıldı. Ancak içinde hiç insan yaşamayan, üretim yapılmayan bir yerleşimi nasıl değerlendirmeliyiz?

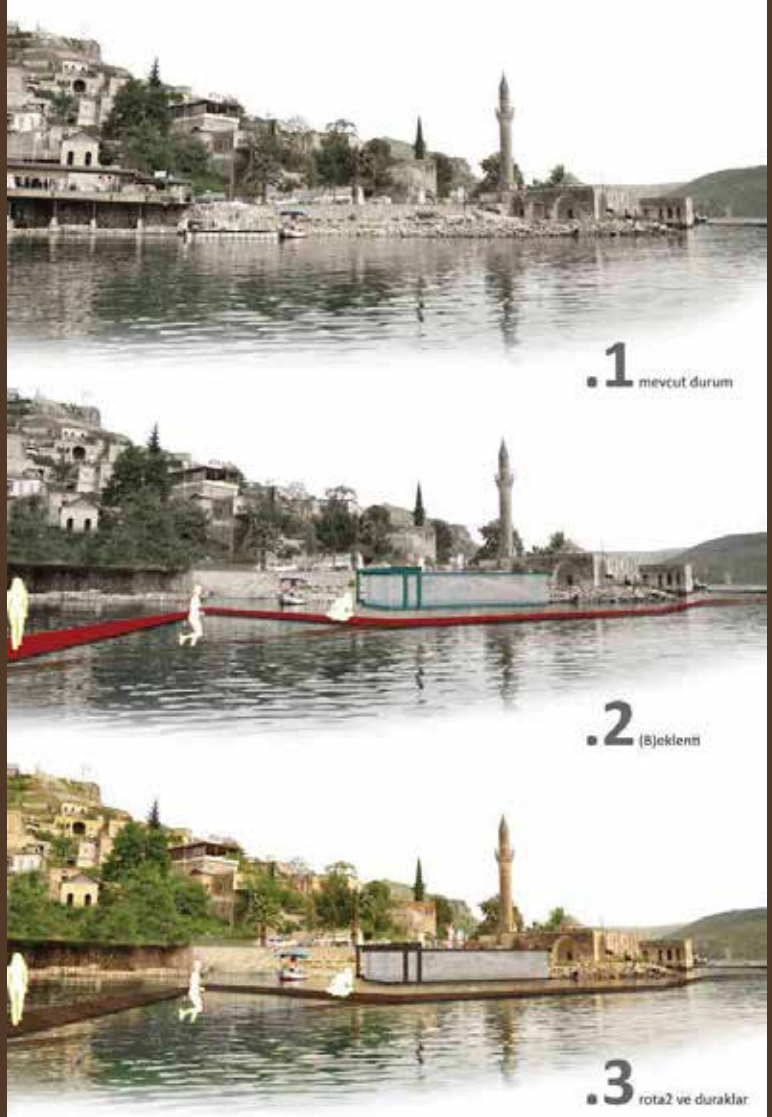
Bu kapsamda belki de sorulması gereken ilk soru, terk edilmiş bir köyün yeniden canlandırılması gerekli midir? İçinde insan yaşamı olmayan bir mekansal doku –koruma perspektifinden- arkeolojik kalıntı olarak değerlendirilebilir mi? Kuşkusuz arkeolojik korumanın ilkeleri, canlandırmaya yönelik bir koruma yaklaşımından daha farklıdır. Bu bakımdan terk edilmiş köylere müdahale etmemek stratejik bir tercih olabilir. Bu anlamda özellikle bir köyün terk edilmesinin ardında travmatik olayların da rol oynamış olabileceği unutulmamalı. Geçmişinde sosyal bir yarayı barındıran bir alanı, olduğu gibi bırakmak da bilinçli bir seçim olabilir.

Öte yandan terk edilmiş köylerin canlandırılması, bu rapor içinde altı çizilen hassasiyetlerin pek çoğunu göz ardı edebileceğimiz bir istisna oluşturuyor. Terk edilmiş köylere yapılacak müdahaleler tamamen mimari tasarım sorununa indirgenerek, mekânsal bir müdahale olarak ele alınabilir. Bu tip bir yaklaşımı tercih eden yerel

yönetimlerin, terk edilmiş köyleri turizme yönelik tematik yerleşkeler olarak ele aldığını görüyoruz. Sanat Köyü, Spor Köyü, Rekreasyon Köyü, Çocuk Köyü gibi temalar çerçevesinde; içinde konaklama, yeme-içme servisleri, rekreatif tesisler, atölyeler olan turizm öncelikli projeler, terk edilmiş köylerin yeniden işlevlendirilmesi için önerilen projeler arasında. Öte yandan bu tip masterplan ölçeğinde projelerin hayata geçmesi için yüksek maliyetlere ihtiyaç duyulmakta. Bu tip yatırımların gerçekleştirilmesi için özel sektörle bir arada çalışması gerekirken; bütün bir köyün özelleştirilmesi (ya da kamulaştırılması), kamu ile özel sektör ortaklığının nasıl kuracağı, bölgesel ölçekte bütünlüğün nasıl sağlanacağı gibi sorunlar söz konusu projelerin geliştirilmesine engel olmakta.

Terk edilmiş köylerin yeniden işlevlendirilmesine yönelik daha çok tanık olduğumuz vakalar, bireylerin inisiyatifiyle zamanla binaların tek tek onarılarak işlevlendirildiği örnekler. Bu rapor içinde "alternatif yaşam alanı olarak köy" başlığı içinde de değerlendirilebilecek bu tutumda; kişisel girişimler ya da yeni yaşam alanı oluşturma fikri ön plana çıkmakta. Ancak yine mevcut örnekler üzerinden değerlendirildiğinde bu tip alanların servisler için başka yerleşimlere ihtiyaç duyduğu, bu yüzden ancak mevcut turizm merkezlerine yakın konumdaki köylerde gerçekleştiğini görüyoruz. Bu tip köylere örnek olarak Fethiye'ye bağlı Kayaköy'ü gösterebiliriz. Terk edilmiş bir Rum köyü olan Kayaköy, turistik merkezlerin çeperinde olduğundan zamanla küçük yatırımcıların girişimleri ile tematik bir turistik alana dönüşebilmiştir.

Savaşan Köyü, Aşağı Fırat Havzası içinde, Birecik Barajının su toplamasından sonra terk edilmiş çok sayıda köyden biri. Halfeti ve Rum Kale gibi turistik odakların bulunduğu havza günümüzde popüler bir gezi rotası.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Savaşan Köyü ve diğer terk edilmiş köylerin yeniden işlevlendirilip, tematik turizm odakları yapılması için bir dizi proje hazırlamış. Bu projelerde Havza bütünü kapsayan bir strateji dahilinde, ziyaretçilerin teknelerle köylere getirilmesi, köylerde ise sanat kampları, yoga ve spor etkinlikleri, izci kampları, konserler gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi önerilmiş. Bu kapsamda köylerde eski evlerin bir kısmının da konaklama amaçlı restore edilerek kullanılması öneriliyor.

Sanat Köyleri

Bu kapsamda ele alınabilecek bir başka alt başlık da “sanat köyleri” olacaktır. Terk edilmiş ya da nüfusu çok azalmış köylerin tematik olarak yeniden işlevlendirildiği köylerde karşılaşılan örneklerin en önde gelenini sanat köyleri oluşturmaktadır. Hem ülkemizde hem de dünyada içinde sanat çalışmalarının yapıldığı, konuk sanatçıların süreli olarak ikamet ettiği, daimi sanat atölyeleri olan, sanat etkinlikleri düzenlenen, eğitim faaliyetleri yürütülen köylere rastlamaktayız.

Kırsal alanlarla sanatın birbiriyle süregelen bir bağı bulunmakta. Sanat üretimi -birçok zaman- bireysel bir faaliyet olduğundan; geçmişten bugüne sanatçıların daha sakin, konsantre bir ortamda çalışmak için kırsal alanlarda süreli olarak yaşamayı tercih edebildiklerini görmekteyiz. Bugün bireysel girişimlerle ya da bir grup sanatçının biraraya gelerek kırsalda yeni yaşam alanları oluşturduğu örnekler azımsanmayacak sayıda.

Ülkemizde Ayvalık/Küçükköy, BAKSI Müzesi gibi kırsal ile sanatın birlikte anıldığı popüler örnekler bulunmakta. Bu çalışma kapsamında incelenen vakalar arasında da Ayvacık/Tabaklar Köyü ve Beyşehir/Sonsuz Şükran Köyü sanatçıların bireysel girişimleri ile yeniden işlevlendirilen köylerdi.

Ancak bunların da ötesinde, “alternatif yaşam alanı olarak köy” başlığı altında özetlenen değişim dinamiği içinde sanatçıların kırsalda dönüşürücü etkisi olduğunu da söyleyebiliriz. Söz konusu bölümde kent merkezindeki tarihi dokuların değişimi ile kırsal merkezlerin alternatif yaşam alanına dönüşümü arasında paralellik kurulmuştu. Bu dinamik içinde sanatçıların oynadığı rol ile ilgili de benzer paralellikleri görebiliriz. Tıpkı kent merkezindeki tarihi alanların sosyal dönüşümünde sanatçılar öncül topluluklar olarak kabul edildiği gibi, kırsal soylulaşmanın yaşandığı alanlarda da ilk yerleşimcilerin arasında sanatçıların olduğunu görüyoruz. Bu kapsamda vaka örneği olarak gösterilmiş Adatepe gibi örneklerde de, sanat atölyeleri, sanat ürünlerinin satıldığı dükkânlar, etkinlikleri izlemekte; alana yerleşmiş sanatçıların köyün değişiminde etkin bir grup olduğunu görmekteyiz.

Sonsuz Şükran Köyü Hüyük İlçesinin Çavuş kasabasının hemen dışında sonradan oluşturulmuş bir proje köydür. Köy kendisi de buralı olan Mehmet Taşdiken tarafından bölgede yok olmaya yüz tutmuş kerpiç mimariyi yeniden canlandırarak geleneksel yöntemler ve üretim biçimleriyle oluşturulmuş bir alanda sanatı ve sanatçıları Anadolu toprakları ile buluşturarak burada üretim yapmalarını sağlamak, yerel halk ile sanatçıları bir araya getirerek birbirlerinin yaşam deneyimlerini paylaşmasına vesile olmak amacıyla kurulmuştur.

Halihazırda köyde pek çok sanatçı ev yaptırmış ve yılın belirli zamanlarında burada kalarak üretim yapmaktadır. 10 yıl önce ilk adımları atılan ve başlangıç aşamasını henüz geçmiş olan köyün yavaş yavaş mimari dokusu oluşmaya başlamıştır. Bu alan kırsal bir yerleşimden ziyade kırsal dokuyla uyumlu bir proje alanı olarak görülebilir.

Yanında kurulduğu Çavuş kasabasında her yıl Sonsuz Şükran Festivali gerçekleştirilmekte ve sanatçıların, kasaba halkının ve çevre köylerin katılımıyla etkinlikler düzenlenmektedir. Sonsuz Şükran Köyü kırsalda yerel dokuya ve yaşam biçimlerine uyumlu bir kültür ve sanat kampüsü işlevi görmektedir.

4. Yaşayan Köyler

Bu çalışmanın temel hedeflerinin başında, köylerin hangi durumlarda kültürel canlılığını korumaya devam ettiğinin, “yaşadığı”nın ortaya konulması geliyordu. Öte yandan bir insan yerleşiminin ne denli “canlı” olduğu hiç kuşkusuz göreceli bir kavramdır.

Bu çalışmada saha incelemeleri yapılan 38 köyün birbiriyle karşılaştırılmalı değerlendirmesi, hangi göstergelerin köylerin sosyal, mekânsal ve ekonomik canlılığını korumasında etkili olduğunun basit bir çerçevesinin çizilmesine yardımcı olacak. TABLO 4.1, çalışma kapsamında değerlendirilen köylerin sosyal, mekânsal ve ekonomik anlamda canlılıklarının birbiriyle karşılaştırmasını içeriyor. Burada 10 temel gösterge üzerinden incelenen köylerin birbiriyle karşılaştırdıklarında ne oranda köhneleştiği göreceli olarak sıralanmıştır. En çok göstergenin olumlu olduğu köyden en düşüğe doğru sıralandığında ortalamanın üzerinde kalan köylerin canlılığı fazla, ortalamanın altında kalanların köhneleşmekte olduğu kabul edilmiştir.

TABLO 4.2’de ise köylerin sosyal, mekânsal ve ekonomik hareketini etkileyen etkenlere yer verildi. Bu etkenlerden hangilerinin canlı köylerin ortak özelliği olduğuna dayanarak, kültürel canlılığı en çok nelerin etkilediğinin ortaya çıkartılmasına odaklanıldı. Tablo 2 incelendiğinde tarihi karakter, mekânsal yatırımlar, turizme bağlı hizmetlerin gelişmesi gibi bazı başlıkların köhneleşen köylerde de bulunabildiği görülmekte. Öte yandan bu tablo, sadece canlılığını koruyan köylerde gördüğümüz özelliklerin, topluluk yapısıyla bağlantılı etkenler olduğunu ortaya koymakta.

Yukarıda özetlenen yöntemde “canlılık” kavramı elbette vaka çalışmaları üzerinden izafi değerlere dayandırılmıştır. Bu yöntemde amaç, vakalar birbirine kıyaslandığında daha dinamik göstergelere sahip köylerin, diğerlerinden farklarını ortaya koymaktır.

Çalışma sonucunda yaşayan ve kültürel canlılığını koruyan köylerin temel özellikleri üç ana başlık altında ele alındı. Bunlar mekân aidiyetinin korunması, işbirliklerinin geliştirilmesi ve aşağıdan yukarıya gelişimin sağlanmasıdır.

	MEKANSAL			SOSYAL			EKONOMİK				
	Evlerin çoğunluğunda yaşam var mı?	Temel alt yapı ayakta mı?	Donatılar kullanılıyor mu?	Nüfusa orantılı sayıda çocuk var mı?	Sosya hayat kışın da devam ediyor mu?	Ortak mekânlarda sosyal canlılık var mı?	Dışarı göç azalmış mı?	Köy kendi kendisine yeterli mi?	Yerleşik çalışan nüfus var mı?		Kırsal ekonomi ve üretim devam ediyor mu?
Vakıflı	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	ÇOK
Misi	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Beyköy	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
İnönü	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Erikli	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Çamdibi	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Çukurbağ	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Apçağa	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Tamzara	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Hıdırbey	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Serhat	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Şenköy	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Gökcebağ	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Basak	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Ocak	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Adatepe	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Kocabey	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Onar	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Sonsuz Şükran	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	
Tokaçlı	●	●	●	●	●	●		●	●	●	
Geyikdere	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	
Uçmakdere	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	
Kapisuyu			●			●			●	●	
Hırka		●		●	●					●	
Güvenç	●								●	●	
Zeytun		●	●			●					
Pegir	●	●									
Karalar			●		●						
Ormansırtı		●									
Gökyurt	●										
Gümüş											
Tabaklar											
Lübbey											
Savaşan											
Sarıhaçlar											

(Tablo 4.1.)

Saha çalışmaları içinde ele alınan köylerin mekânsal, sosyal ve ekonomik etkinliğini birbirlerine göreceli olarak değerlendirebiliriz. Bu değerlendirmede en temel kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Tabloda da görüldüğü üzere yaşayan köylerde mekânsal özelliklerden daha çok sosyal ve ekonomik etkinlik önemli rol oynamakta. (Tablonun son 5 satırında yer alan ve hiçbir kriteri karşılamayan köyler terk edilmiş köylerdir.)

	Tarihi doku var mı?	Mekân aidiyeti yüksek mi?	Tarım dışı istihdam var mı?	Dışarıdan göç var mı?	Bağlayıcı sosyal sermaye yüksek mi?	Köyde zanaatler devam ediyor mu?	Devam eden festival/kutlama var mı?	Gelenekler devam ediyor mu?	Perakende ticaret var mı?	Geleneksel ürünlerin üretimi devam ediyor mu?	Köye dışarıdan sermaye girişi var mı?	Alanla ilgili yapılmış planlama çalışması var mı?
Vakıflı	●	●	●		●	●	●	●		●	●	
Misi	●	●	●	●		●			●	●		●
Beyköy	●	●	●		●		●	●	●		●	
İnönü		●	●	●	●						●	
Erikli	●	●			●				●		●	
Çamdibi	●	●	●	●					●		●	●
Çukurbağ		●	●		●			●	●			
Apçağa	●	●	●	●	●	●		●	●	●	●	
Tamzara	●	●	●		●		●	●	●	●	●	●
Hıdırbey			●				●	●	●	●	●	●
Serhat			●	●	●		●	●	●		●	
Şenköy	●				●				●		●	●
Gökçebağ		●			●			●		●		
Basak		●			●		●	●	●			
Ocak		●	●		●		●	●	●		●	
Adatepe	●		●	●		●			●	●	●	
Kocabey		●	●		●				●		●	
Onar	●	●			●		●	●	●			
Sonsuz Şükran		●	●	●	●				●		●	●
Tokaçlı		●	●		●		●	●	●		●	
Geyikdere			●						●			
Uçmakdere	●		●		●		●		●		●	●
Kapisuyu	●							●	●			
Hırka							●					
Güvenç		●			●		●	●			●	
Zeytun	●								●			
Pegir	●										●	
Karalar	●				●			●				
Ormansırtı	●											
Gökyurt	●							●	●			
Gümüş	●											
Tabaklar	●										●	
Lübbey	●											
Savaşan	●											●
Sarıhaçlar	●		●								●	

4.1 - Mekân Aidiyetinin Korunması

Yaşayan köylerin en büyük ortak özelliği mekân aidiyetini koruyuyor olmasıdır. Mekân aidiyetinin korunması, köy halkının artık köyde yaşamıyor olduğu durumlarda bile, kendisini “oralı” olarak görmesi ve köye katkı sağlamayı sürdürmesine imkan verir.

Kanadalı sosyolog Barry Wellman'ın ortaya koyduğu “bağımsız topluluklar teorisi” çağdaş toplum içinde topluluk ilişkilerinin kaybolmadığını ancak mekândan bağımsızlaştığını savunur. Yani kırsal sosyal ilişkilerle özleştirdiğimiz kişisel

rüldüğü görülmüştür. Kırsal alanlarda gençlerin köyde yaşamak istemediği, ancak “köylü” olmaya devam etmek istediği; geldiği köyü bir kimlik ögesi olarak taşımayı sürdürdüğü söylenebilir. “Bir yerden gelmek” veya “bir yerli olmak”, özellikle bireyin kimliğinin silindiği büyük şehirlerde, toplum içinde kişinin kendisine inşa ettiği kimliğin önemli bir ögesi- dir.

Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi kırsal olanın, kentsel olandan klasik anlamda farkı, toplum ve topluluk ilişkileri çerçevesinde çizilir. Bu bakımdan “kırsalın yaşaması” fikri, kırsal topluluk ilişkilerinin yaşamasıyla doğru orantılıdır. Başka bir ifadeyle; köyün yaşaması için öncelikle köylü topluluğunun bağları korunmalıdır. Köy, mekânsal olarak bu bağı yaratan bellek ögesi olduğundan, köye dair mekân aidiyetini yaşatan köyler ayakta kalmaktadır.

Yapılan çalışmalarda mekan aidiyetinin yüksek ve düşük olduğu köyler arasında gözle görülür farklar hissedilmekteydi. (bkz. Tokaçlı/Altınöz ve Zeytun/Kahramanmaraş)

Apçaağalı bir katılımcının çok net ifadesi ile; “biz gurbete gideriz ama sılâyı unutamayız ki...” Söz konusu katılımcı, köyünden 1960'larda ayrılmış; ancak o zamandan günümüze gelirinin büyük kısmını köyüne göndermeye devam etmiştir. Ait olunan yer, bu durumda köydür.

Mekân aidiyetinin korunması, köy halkının artık köyde yaşamıyor olduğu durumlarda bile, kendisini “oralı” olarak görmesi ve köye katkı sağlamayı sürdürmesini sağladığından köylerin yaşatılmasında anahtar rolü oynuyor.

---

güvene dayalı cemaat/komünite bağları kentlerde de sürmeye devam eder. Ancak söz konusu topluluğun üyeleri nadiren mekânsal olarak birarada; aynı mahallede/köyde/yerleşim içinde yaşar.

Yapılan saha incelemeleri ve yüz yüze görüşmeler, bağımsız topluluklar teorisinin rahatlıkla Anadolu'daki köylere de adapte edilebileceğini gösterir. Artık aynı köyde yaşamıyor olsalar bile köylüler açısından topluluk bağlarının sürdü-

Aidiyetin köylerde yansımaları mekânsal organizasyonunda da hissedilir. Örneğin saha çalışmasında incelenen köylerde en çok ihtiyaç duyulan donatıların başında taziye evi ve morg, en önde gelen kamusal buluşmanın ise düğünler olduğu gözlemlendi. HAYATIN önemli anları köyde topluluk içinde kutlanır. En nihayetinde geri dönülen yer, yine köydür. Köylerin yaz nüfusunun kış nüfusundan fazla olması da mekân aidiyetine bağlı olarak değişir. Aidiyetin yüksek olduğu köylerde, kentin çalışmak için gidilen geçici bir barınma alanı olduğu algısı baskındır.

Köylerin yaşatılması için söz konusu mekân aidiyetini ayakta tutmak anahtar rolü oynuyor. Çalışma içinde görüşülen katılımcıların çoğu için köyün geleceğine yönelik en büyük kaygı, şehirde doğan ve şehir toplumuna entegre olan çocukların köylerini unutmalarıydı. Bu mekân aidiyetini devam ettirmek için geleneksel etkinliklerin devam etmesi, kentlerde gençlere yönelik düzenlenen geleneksel kurslar ve köy müzelerinin önemli ara yüzler olduğu katılımcılar tarafından deneyimlenmiş önemli bir veriydi.

Başka bir ifadeyle, köylerin yaşatılması için köy mekânsal ölçeğinden daha geniş düşünülmalıdır. Ulusal ve hatta uluslararası ölçekte, yaygın durumdaki köy topluluğunun mekân aidiyetini canlı tutacak araç ve stratejiler geliştirilebilir.

Köyler bellek merkezlerine dönüştükçe, köy müzelerinin sayısı da giderek artmakta. Bugün Türkiye'nin çok farklı coğrafyalarında köy müzeleri görmekteyiz. Hekimhan/Basak Köyü

Tokaçlı

Üstte,

Köy halkının katkıları ile restore edilmekte olan köy kilisesi.

Altta,

Tokaçlı mekân aidiyetini sembolize eden köy yaşamına dair objelere de sahip çıkmakta. Zetinyağı Müzesi bunun en güzel örneği.

Altınözü ilçesine bağlı Tokaçlı Köyü, ilçe merkezine 3 km mesefededir. Tokaçlı Köyü sakinlerinin tamamı Arap Hristiyandır ve Türkiye sınırları içinde tamamı Arap Hristiyan olan son yerleşimdir. Tokaçlı pek çok diğer kırsal yerleşim gibi dışarı çok fazla göç vermiştir. Büyük şehirlerde ve özellikle yurtdışında çok fazla Tokaçlı kökenli kişi yaşamaktadır. İçe kapanık sayılabilecek azınlık bir topluluk olmasının da etkisiyle dışarıda yaşayan Tokaçlıların köyleri ile bağları oldukça güçlüdür. Topluluk dünyanın dört bir yanına yayılmış olsa da bir bellek merkezi olarak yaşatılan köyün varlığının temel sebebinin topluluğun yüksek mekân aidiyeti olduğunu söyleyebiliriz. Kurdukları hemşeri ve dayanışma dernekleri vasıtasıyla köy ile sürekli iletişim halinde bulunan gurbetçiler köye maddi ve manevi destekte bulunmaktadır. Özellikle yaz aylarında çok sayıda insan tatillerini geçirmek üzere Tokaçlı'ya dönmektedir. Özel günler ve bayramlarda da köyde çok sayıda insan toplanmaktadır.

Kendi kültürünü yaşatmaya çalışan bir topluluk olan Tokaçlıların çocukları da kendilerine eş bulmak için çoğu zaman köye gelmekte ve topluluk içinden bir eş seçmektedir. Evlilikleri Arap Hristiyan topluluk içinden yapmak istemeleri dolayısıyla köy, gençler için bir buluşma noktasıdır. Bu anlamda gençlerin köyde yaşamasalar bile köy ile bağları çok güçlüdür. Mekân aidiyetinin yeni kuşaklar için sürekliliğini sağlamaktadır.

Köyde zeytincilik geçmişten bu yana önemli bir geçim kaynağıdır. Köyde bulunan ve geçmişte zeytinyağı fabrikası olarak kullanılan bir yapı fabrikanın eski ortaklarından biri tarafından satın alınarak zeytinyağı müzesine dönüştürülmüştür. Müze köylüler tarafından işletilmekte ve kafe olarak da kullanılmaktadır. Müzenin topluluğun yaşam kültürünü devam ettiren bir öge olarak köy yaşamına etkisinin büyük olduğu söylenebilir.

Köy dışında yaşayanlar köye hem maddi hem de manevi olarak destek olmaktadır. Dernekler vasıtasıyla köyün sorunları için çözüm üretmekte ve maddi destek sağlamaktadırlar. Köyün kilisesi halihazırda bu yardımlar sayesinde restore edilmektedir. Tokaçlı köyü burada ikamet etmeseler de buralı insanlar için mekân aidiyetinin çok yüksek olduğu bir yerleşimdir. Köy bu insanlar için bir bellek merkezi halini almıştır. Köyün fiziksel ve sosyal yapısı da buna bağlı olarak şekillenmektedir. Tokaçlı Köyü kendi kültürünü muhafaza etmeye çalışan azınlık bir topluluğun mekânsal yansıması olarak yaşamaya devam etmektedir.

Süleymanlı (Zeytun)

Süleymanlı Köyü (Zeytun) Kahramanmaraş il merkezine 66 km mesafede dağların yamacında kurulmuştur. Geçmişte bir Ermeni kasabası olan Zeytun, kalabalık bir merkez ve önemli bir ticaret odağıdır. Osmanlıya isyan eden ve bulunduğu sarp coğrafya ve yolların sonunda bulunması sebebiyle avantajlı durumda bulunan kasaba uzun yıllar Osmanlı Devletine direnmiştir. Bu bakımdan Osmanlı tarihi boyunca Ermeni toplulukları açısından önemli bir kültür merkezi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı döneminde kasabanın ele geçirilmesiyle, kasabanın nüfusunun tamamı sürülmüş, konut dokusu büyük ölçüde kaybolmuş ve küçük bir köy haline gelmiştir. Yerleşimi terk eden Ermenilerin yerine Selanik göçmeni Türkler yerleştirilmiş ve köyün adı Süleymanlı olarak değiştirilmiştir. Süleymanlı mekân aidiyetinin olmamasının köy yaşamına olumsuz etkisini gösteren çarpıcı bir örnektir. Fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak büyük bir kırılma yaşayan yerleşimde bugün ikamet eden göçmenlerin mekana bağlılığı çok kısıtlı. Kendilerini "Süleymanlı" olarak değil, "Balkanlı" olarak tanımlayan köylülerin, köyün geçmişi ile bağları yok denecek kadar azdır.

Süleymanlı Köyü dışı çok fazla göç vermiştir. Üretim imkânları kısıtlı olan köyde çoğunlukla yaşlı ve köye dönen emeklilerin olduğu az bir nüfus yaşamaktadır. Köyden kente göçenlerin mekân aidiyeti zayıftır. Köyle bağları giderek azalmaktadır. Yapılan saha çalışmalarında yaz aylarında bile nüfusu artmayan nadir örneklerden biri Süleymanlı olmuştur. Herhangi bir hemşehri ya da dayanışma derneği bulunmamaktadır. Köyde mimari doku bozulmaya, sahipsiz yapılar yıkılmaya başlamıştır. Mekân aidiyetinin olmaması alanda canlılığın giderek azalmasına ve fiziksel dokunun yıpranmasına yol açmıştır. Süleymanlı'nın sahip olduğu önemli kültürel ve doğal değerlere rağmen; "yaşam" kriteri olarak değerlendirilen etkenlerin çok azının aktif olduğu görülmektedir.

Üstte,
Süleymanlı'da sivil mimarlık örneği
yapıların büyük çoğunluğu sahipsiz
kalmış ve yıkılmak üzere.

Altta,
Süleymanlı'nın sembol yapılarının-
dan "Kanlı Köprü"

4.2 - İşbirliklerini Geliştirmek

Mekân aidiyetini koruyan araçların başında, işbirliğine dayalı örgütlenmeler geliyor. Köy topluluğu içinde ve yaygın sivil toplumla işbirliği ağları kurabilen köyler “yaşamaya” devam edebiliyor. Bu koşulun önemli kaynağı ise, köyün sosyal sermayesi. Sosyal sermaye genel bir tanımla; topluluğu oluşturan bireyler arasındaki sosyal bağlantılar ve topluluğun tümü için işbirliğine dayalı, ortak fayda sağlayan değerler bütünüdür. Çekirdek aile, komşuluk ilişkileri, iş

harekette tüm topluluk için yarar sağlayacak sonuçlar doğurur. Söz konusu yarar, ekonomik fırsatların yaratılmasından mekânsal iyileştirmelere kadar geniş bir alana etki edebilir. Bireylerin sosyal ilişkilerinde hangi ölçüde harekete geçeceği ya da bu hareketin ne denli etki yaratacağı (kendisine iyilik yapanlara ne kadar iyilik yapmak istediği) kurduğu bağların kuvvetine ve topluluğa duyduğu güvene bağlıdır.

Örneğin, iş bulmak için sosyal bağlantılarımızı kullanmak, ekonomik gücünü arttırmak için daha geniş ağlara erişim, tanıdıklar aracılığıyla yapılamayacak işleri yapılabilir kılmak, sosyal sermaye birikimimizi kullandığımız alanlar arasında. Sosyal sermaye ayrıca kolektif bir güç sağlar. Bir topluluk içindeki bireyler ilişkilerini kamusal bir fayda yaratmak için kurmasa bile, bu ilişki tüm topluluğun yararına olur.

Tarımsızlaşma döneminde pek çok köy, ekonomik birikimini, politik gücünü, üretim kapasitesini, doğal kaynaklarını yitirme sürecine girdi. Bu bakımdan sosyal birikimin, dönüşüm içindeki köylerde geriye kalan yegâne kaynak olduğu bir gerçek.

ve arkadaşlık ilişkileri, hemşeri topluluklarından organize sivil toplum ağlarına kadar, sosyal anlamda kurduğumuz ilişkilerin bütünü, parçası olduğumuz toplulukların sosyal sermayesini oluşturur. Sosyal sermaye bir bakıma toplulukları birarada tutan “yapışkan”dır. Bu bakımdan sosyal sermayenin gücü, bir topluluğun birlikteliğinin; ortak kültürel, mekânsal, ekonomik ve sosyal üretim gücünün de göstergesidir. En basit haliyle bireyin, “gördüğü iyilik karşısında iyilik yapma” anlayışıyla hareket etmesi, kolektif bir

Kültürel anlamda yaşayan ve canlı olan kırsal yerleşkelere bakıldığı zaman, işte bu sosyal birikimin aslında köylerin varlığının temel kaynağı olduğunu görürüz. Basit bir örnekle; köy halkının birbirine sahip çıktığı, ortak işbirliğini sürdürdüğü, imece kültürünün devam ettiği köylerin yaşadığı söylenebilir. Tarımsızlaşma döneminde pek çok köy, ekonomik birikimini, politik gücünü, üretim kapasitesini, doğal kaynaklarını yitirme sürecine girdi. Bu bakımdan sosyal birikimin, dönüşüm içindeki köylerde geriye kalan yegâne kaynak olduğu bir gerçektir. Yaşayan, canlı ve kendine yetebilen

Basak

Hekimhan'a 20 km mesafedeki Basak Köyü Hekimhan'ın en büyük köyüdür. Basak, diğer pek çokları gibi dışarı göç vermiş olsa da, köy nüfusu kalabalık sayılabilir. Buna bağlı olarak köy hayatı canlıdır. Köyde üretim devam etmektedir. Basak Köyünün en belirli özelliği dayanışma kültürü ve sosyal bağlarıdır.

Basak Köyünün bağlayıcı sosyal sermayesi ve devam eden dayanışmacı birlikteliği en güçlü potansiyeli olarak görülebilir. Köy dışında yaşayan iyi eğitilmiş ve yaygın ağlara erişimi olan bireyler üzerinden kültürel değerlerin devamlılığının sağlanmasına yönelik fırsatlar yaratılabilmektedir. Köyün kültürü, tarihi ve doğal değerleri hakkında yazılmış basılı kaynakların bolluğu, yazılı basında köyün problemlerinin yer alabilmesi, belli yasal köprüleri kurabilecek kanaat önderlerinin varlığı, bunun en açık göstergesi olarak değerlendirilebilir. Köyün dışındaki 4 STK çok aktif biçimde çalışmakta, köy dışında topluluk bağlarının sürekliliğini sağlamaktadır. Köyde imece kültürünün devam ediyor olması, gelecekte işbirliğine dayalı etkinliklerin teminatı sayılabilecek bir potansiyel olarak değerlendirilebilir. Dayanışma kültürü ve güçlü sosyal bağlar, Basak Köyünün günümüzde hâlâ canlı kalmasının birincil sebebidir.

Basak dağların yamacında, hayvancılık ve tarım ile geçinen bir yerleşim

köylerde, bu sosyal birikimin ekonomik, politik veya mekânsal kaynağa dönüş- türülebildiğini görüyoruz. Bu köylerde güçlü sosyal bağlar, işbirliği, ortak güven; yaygın kurumlarla köprüler kurmanın aracı haline gelerek, gelişimi sağlıyor.

Sosyal sermaye genel olarak “bağlayıcı” ve “köprü kuran” sosyal sermaye olarak ikiye ayrılır. Bağlayıcı sosyal sermaye toplulukların kendi içinde kurduğu bağlar, köprü kuran sosyal sermaye ise topluluğun kendisi dışındaki topluluklar ve toplumla kurduğu bağlarla doğru orantılıdır. Bağlayıcı sosyal sermaye topluluğun dayanışması için önemliken, köprü kuran sosyal sermaye topluluğun gelişimi için önemlidir. Topluluk bireylerinin birbiriyle güçlü bağlar ve iyi işbirlikleri kurması, esasen, “birlikten kuvvet doğar” prensibiyle güçlü kalınabilmesini sağlar. Buna iyi bir örnek olarak, kentte yaşayan topluluk üyelerinin yıllık erzakını köyden tedarik etmesi gösterilebilir. Öte yandan topluluğun gelişebilmesi için köprü kuran bağlara; yani yaygın sivil toplumla ilişkiye geçmelerine de ihtiyaç vardır. Köyün gelişimine yönelik yeni fırsatlar ancak kendisinin sahip olmadığı kaynaklara erişimiyle, yani, yeni işbirliklerinin kurulmasıyla mümkün olabilir.

Yapılan çalışmalarda, kırsal toplulukların köprü kuran sosyal sermayesinin gelişmesine katkı sağlayan en önemli örgütlenme biçiminin “hemşehri dernekleri” olduğu görülmüştür. Aktif hemşehri dernekleri yaygın sivil

toplumla köy arasında aracı köprü vazifesi görür. İncelenen hemşeri dernekleri arasında, düzenledikleri etkinliklere katılım sayısı binlerle ifade edilen ve üyelerinin ekonomik, politik, kültürel ya da sosyal gücünün kolektif biçimde köy yararına kullanıldığı örgütlenme örneklerine rastlanmıştır. Hemşeri dernekleri ayrıca köy çocuklarının eğitimi, köyün alt yapı çalışmalarının üstlenilmesi, ihtiyaç olan donatıların yapım ve bakımı gibi konularda sorumluluk alabilmektedir. Bunun da ötesinde, hemşehri dernekleri topluluğun iletişim ağını canlı tutarak mekân aidiyetini de canlı tutar. Cenaze, düğün, kutlama gibi olayların üyeler içinde duyurulması, köy adına etkinlikler düzenlenmesi, köyün kanaat liderlerine olan güvenin yaşatılmasında önemli bir katkıdır. Ayrıca belirli durumlarda hemşeri derneklerinin kendi bağlantılarıyla köydeki kırsal üretimi de doğrudan desteklediği görülür. Bu, köy ürünlerinin doğrudan satın alınmasıyla olabileceği gibi, üreticiler için doğru iş bağlantılarının sağlanmasıyla da olabilmektedir. (bkz. Basak/Hekimhan)

Köy içindeki bağlayıcı sosyal sermaye; yani topluluğun kendi içindeki işbirliğine dayalı bağların güçlendirilmesi içinse, köyde üretime dayalı dayanışmacı örgütlenmelerin öne çıktığı görülmüştür. Sosyal bir topluluk açısından güvene dayalı bağların en güçlü biçimde kurulduğu ara yüz, ortak fayda için yapılan üretimle sağlanır. Kırsalda ortak üretim alanlarının azalması, topluluk içi bağların zayıflamasında da rol oynar. Bu

ortak faydanın tekrar yaratıldığı alanlarda topluluk içi bağların da güçlendiği gözlemlenmiştir.

Ortak fayda için ortak üretime geleneksel anlamda en iyi örnek olarak, imece kültürü gösterilebilir. Günümüzde imece kültürünün değişerek de olsa devam ettiği köyler, kendi sosyal kaynaklarını faydaya çevirebilir durumdadır. Bunun iyi örnekleri arasında köy meralarına sahip çıkılması gösterilebilir. Meralarını aktif biçimde kullanan ve hayvancılığa devam eden köylerde, mera bir üretim alanı olmanın ötesinde köyün ortak olarak sahip çıktığı ve bu şekilde örgütlü sosyal birlikteliğin temelini atıldığı bir ara yüzdür.

Bunun bir adım ötesi, köylerdeki üretim kooperatifleridir. Üretim kooperatiflerinin kırsal üretimin devamlılığında oynadığı rolün önemi, ikinci bölümde vurgulanmıştır. Üretim kooperatifleri, topluluk içindeki sosyal kaynakların, işbirliğiyle ekonomik kaynaklara dönüşürülmesinin en çarpıcı örneklerini gözler önüne serer (bkz. Vakıflı/Samandağ).

Kentsel ağların içinde düşündüğümüz köylerin yaşatılmasına yönelik stratejileri, artık yaygın işbirliklerini göz ardı ederek kurgulayamayız. Köylerin yaşatılması için yerel yönetim politikalarının da bölgesel işbirliklerine yönelik hazırlanması kaçınılmaz olmuştur. Köylerin münferit yerleşimler olarak değil, bölge içindeki odaklar olarak; bölgesel ölçekte stratejiler çerçevesinde değerlendirilmesi önemlidir.

Vakıflı

Hatay'ın Samandağ ilçesine bağlı Vakıflı Köyü, doğal ya da yapılı kaynakları bakımından çevredeki diğer köylerden çok daha zayıf da olsa, sosyal birikimini kolektif üretime dönüştürülerek, bütüncül bir canlanmayı sağlayabilmiş bir kırsal yerleşimdir. Dayanışmacı bir yaşam pratiği sayesinde Vakıflı, geleneksel üretim biçimlerini ve kültürel değerlerini ekonomik gelişimin lokomotifine haline getirebilmiş, yaşayan bir köydür. Vakıflı'da sosyal sermaye birikimi öncelikle kurumsal bir kooperatif örgütlenmesinin kurulmasına imkân vermiştir. Köyde muhtarlık ve kooperatif etkin bir sivil toplum yapılanması olarak faaliyet sürdürmektedir. Tarım üretimi köyün kendi tarım kooperatifi bünyesinde devam etmektedir. Yine kooperatif bünyesinde köyden 28 kadının çalıştığı yerel ürünler ve el işleri üreten bir alt kol bulunmaktadır. Köyde ortak bir atölyede nar ekşisi, meyve suyu, reçel gibi geleneksel ürünler, ortak biçimde üretilmektedir. Bu üretimi destekleyecek eğitimler de yine kooperatifin girişimleri ile düzenlenen kurslarla yapılmaktadır. Bu ürünlerin satışı için köyde dükkânlar bulunmaktadır.

Kooperatif bu üretim faaliyetlerinden elde edilen gelirle köyün ihtiyaç duyduğu kamusal donatıları, temizlik işlerini, yapı faaliyetlerini karşılamaktadır. Ayrıca yükseköğrenimine devam eden köyden gençlere burs verebilmektedir. Öğretimini tamamladıktan sonra ya da çalışma hayatının bir döneminde tekrar köye dönenlerin oranı çok yüksektir ki; bu sayede köyün insan kaynağı da giderek gelişmektedir. Bunun da ötesinde kooperatif atıl durumdaki 3 tarihi binanın restorasyonunu kendi kaynakları ve bağlantılarıyla gerçekleştirmiş, pansiyon olarak işlevlendirmiş ve işletmesini üstlenmiştir. Bu bakımdan köy içinde gelişen turizm faaliyetlerinin de kolektif olarak, işbirliği ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Sosyal bir şirket gibi çalışan köy, kendi içinde ve sivil toplumla kurduğu işbirlikleriyle hem köy içinde istihdam yaratmakta hem de gelirlerinin köy yararına paylaşılmasını sağlamaktadır. Geçmişte gerek restorasyonlar, gerekse de atölye ya da eğitim ihtiyaçları için ulusal ve uluslararası fonlardan yararlanmıştı. Bu noktada Vakıflı'nın sosyal birikimi ile sivil toplum köprüleri kurabildiğini, bu köprülerinse kültür mirasının korunması için fırsatlar yarattığını görmekteyiz.

Üstte,
Vakıflı'da kooperatif tarafından yapılmış ve satılan yerel ürünler.
Altta,
Vakıf tarafından restore edilmiş ve işletilen otelin gelirleri köyün ihtiyaçları için kullanılıyor.

4.3 - Aşağıdan Yukarıya Ekonomi

En nihayetinde saha çalışması kapsamında incelenen örneklerde net bir biçimde karşımıza çıkan tablo, insana ve yerele dokunmayan yaklaşımların sürdürülemez olduğudur. Değişim modeli ister turizm, ister kentsel servis, ister kırsal üretim kaynaklı olsun; yarattığı sonuçların her örnekte köyde yaşayan topluluğa ne denli dokunduğu ile bağlantılı olduğu görülmektedir.

Buradan yola çıkarak köylerin yaşatılması için yaygınlaştırılabilecek ideal bir model olmadığı, ancak ideal bir koşul olduğu sonucuna varabiliriz. Bu sonuç, sürecin aşağıdan yukarıya, yerelden işlenmesinin gerekliliğidir. Kırsalda istihdam yaratan, yerelin sahiplendiği, yerelin deneyimini kullanan, yerele fırsat sağlayan, yerelin değerlerini benimseyen modeller köyleri yaşatmada etkili olmuştur.

Kırsalda müdahale uygulamaları amacına yönelik çok genel olarak; “insan öncelikli” ve “yer/mekân öncelikli” iki ana kategoride incelenebilir. Bu ayrım temelde kırsala bakış açısıyla ilişkilidir. Köyü, bir yaşam odağı olarak ele alırsak, buradaki canlandırma faaliyeti yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik olacaktır ki bu yaklaşım, “insan öncelikli” olarak tanımlanır. Köyü ekonomik bir fırsat olarak ele alırsak, buradaki canlandırma faaliyeti bir değer artırma müdahalesi olacaktır; bu yaklaşımsa “yer/mekân öncelikli” olarak tanımlanır.

Yer/mekân öncelikli müdahale yaklaşımları kentlerin ve kırsalın sanayi/tarım sonrası kazandığı yeni anlamla doğrudan ilintilidir. Kırsalın kültür endüstrileri açısından bir ekonomik faaliyet alanı haline gelmesiyle, başta turizm odaklı olmak üzere kırsala yapılan müdahaleler, kentsel bir gelişim modelini takip eder. Mekân öncelikli modeller kamu, özel sektör ve yerel yönetimler için kısa vadede önemli ölçüde ekonomik fayda sağlarken mekânın kullanıcılarına zarar verdiği ve sosyal dokuda onarılması güç kırılmalara yol açtığı, farklı coğrafyalarda çalışılan çok sayıda vakada görülmüştür.

İnsan öncelikli müdahale anlayışında köhneleşmenin sonucu olan fiziksel yapının onarılması yerine, öncelikle bu köhneleşmeye sebep olan sosyal ve ekonomik sorunların insan ölçeğindeki çözümü temel hedefdir. Köy merkezli sosyal örgütlenme, yaygın eğitim programları, istihdam olanaklarının yerelde geliştirilmesi, sosyal hizmetlere kaynak ayrılmasıyla alanda yaşayanların sosyal, ekonomik, kültürel kaynaklarının artırılması ana bakış açısını oluşturur.

Bu bakımdan kırsalda yapılacak koruma uygulamalarında da öncelik köydeki yapıların korunmasının yanı sıra, köyde eğitim programlarının, sosyal hizmetlerin, kültürel fırsatların ve kurumsal alt yapının geliştirilmesi olmalıdır.

Osmaniye'nin Karatepe Köyü'nde
Karatepe Kadın Kooperatifi,
dayanışma temelli bir kırsal kalkınma
modeli sunuyor

5. Sonuç

Köyler yaşmalıdır, çünkü kırsal alanlar ulusal ölçekte mekân aidiyetinin anahtarını oluştururlar. Geniş bir coğrafyanın ağacından, suyundan, toprağından türkülerine, hikâyelerine, diline kadar; kültür mirasının devamlılığı ancak yaygın bir sahiplenme ile mümkün olacaktır. Kırsal alanlarda yaşamın sürmesi bu yaygın sahiplenmeyi sağlamak için gereklidir. Köyler ayrıca birikerek, sentezlenerek, türeyerek devinen insanlık kültürünün özgün parçalarını oluşturur. Köyde yaşayan inançlar, sözlü gelenekler, üretim biçimleri, ağzlar, büyük kültür mozağının özgün katmanları; arketipleridir.

Kırsal miras programı kapsamında gerçekleştirilen saha çalışmaları, köylerin nasıl yaşatılabileceğine dair önemli çıkarımlar yapmamıza imkân tanıdı. Kültür mirasını, yapıların sadece kabuklarını değil, içlerindeki hayatı koruyarak yaşatabileceğimiz, TKB'de üzerinde durulan koruma ilkelerinin başında geliyor. Söz konusu ilke, kırsal miras alanlarında daha da önem kazanmakta. Saha çalışmalarında ise; cephe yenilemesi tamamlanmış taş ahır yapılarının içinde büyük baş hayvan beslenmesine öfkelenen mimarlar, tarihi köylerin sokaklarında sürüsünü gezdiren çobanları kirlilik yarattığı bahanesiyle jandarmaya ihbar eden turistler ya da kırsal alanlarda korumayı desteklemek için tarımsal faaliyetleri yasaklayan yerel yönetimleri görmek, yaşayan bir köyün nasıl olması gerektiği konusunda her zaman mutabakat içinde olmadığımız izlenimini verdi.

"Koruma ve korumacılık", kültürlerin birbirine karıştığı bu küresel çağda toplumların "kim olduklarını" anlamaları ve toplumsal bir kimliği inşa edebilmeleri için en yararlı araçların başında geliyor. Öte yandan –belki de tam da bu yüzden- koruma aslında "kentsel" bir olgu. Kentli olmanın toplumsal gereksinimlerinden ortaya çıkmış bir eylem. Köyleri yaşatmak adına bu eylemi kırsala aynı biçimiyle dayatmak; köylüleri mahalleliye, köy dokusunu idealize edilmiş dekorlara, köy hayatını ise sembolik bir gösteriye dönüştürme tehlikesini barındırıyor.

Köyleri yaşatmak için bu yüzden kentsel koruma modellerinin ötesine; binaların duvarlarının arkasına bakmamız gerekiyor. Saha araştırmaları bizlere, yaşayan ve korunan köylerin iyi restorasyon projeleri değil, iyi “dayanışma” örnekleri olduğunu gösterdi.

Köyler aslında bize dayanışma üzerine kurulu bir hayat pratiğinin formülünü sunuyor. Topluluk birlikteliğinin; sınırları belirsiz girift bir toplumsal sistem içinde birarada durarak, birlikte üretip, birbirine destek olarak var olabilmenin arketipleri de kırsal yaşamda. Bu bakımdan belki “köyler yaşamalılardır” derken aslen kast ettiğimiz; “köy dayanışması yaşamalılardır” olmalı. Önümüzdeki yıllarda, Kırsal Miras Programının kazanımları doğrultusunda, bu dayanışmayı ayakta tutacak araçları araştırmak temel hedefimiz olacak. Çünkü görmekteyiz ki; kırsal mirasın korunmasına yönelik modellerin dayanışma kültürüne temellendirilmesi gerekiyor. Keza bu değerlendirme raporunun da ortaya koyduğu; kooperatif üretimi, üreticiden tüketici ağlarına doğrudan bağlantılar, deneyime dayalı turizm, sosyal donatıların kırsala olumlu etkisi, bellek mekân ilişkisinin korunması gibi iyi sonuç veren ipuçlarının tamamı, özünde dayanışmacı bir pratiğin varlığına ihtiyaç duymaktaydı.

Son olarak, belki köylerdeki dayanışma kültürünü yaşatmak, kentlerdeki dayanışma kültürünü oluşturmak için de bizlere kaynaklık edebilecektir. Küresel ölçekte bir sistemin parçası oldukça, kentlerde topluluk dayanışmasına dayalı yaşam şekillerini nasıl yeniden tanımlayacağımız her geçen gün daha çok tartıştığımız konulardan biri haline gelmekte. Dayanışma kavramının, çevresel sürdürülebilirlikten tabandan demokrasiye, kentsel dayanıklılıktan afet yönetimine kentsel ölçekteki en önemli sorunlar için de anahtar bir rol oynadığını deneyimliyoruz. Köyler büyük kültür mozağımızın özgün katmanlarıysa, bu katmanın temel yapı taşı olan dayanışma kültürünü anlamak ve yaşatmak, geleceğin dünyasını biçimlendirirken bize yol gösterecektir.

ÖZEL KÜLTÜR 30 YIL